

CAŁA PUSZCZA PARKIEM NARODOWYM

RAPORT Z MONITORINGU

OCHRONY PUSZCZY BIAŁOWIESKIEJ

GREENPEACE POLSKA, FUNDACJA DZIKA POLSKA
KWIECIEŃ 2016

CAŁA PUSZCZA PARKIEM NARODOWYM. RAPORT Z MONITORINGU OCHRONY PUSZCZY BIAŁOWIESKIEJ

Autorzy raportu:

Robert Cyglicki

Adam Bohdan

Współpraca:

Natalia Bojarowska

Andrzej Łysko

Konsultacje merytoryczne:

Dr hab. inż. Andrzej Bobiec

Dr hab. Przemysław Chylarecki

Dr hab. Nuria Selva

Redakcja:

Krzysztof Cibor

Autorzy składają serdeczne podziękowania wszystkim osobom, które zabiegają o objęcie całego kompleksu Puszczy Białowieskiej skuteczną ochroną, a w szczególnością uczestnikom i uczestniczkom leśnych patroli.

Fundacja Greenpeace Polska i Fundacja Dzika Polska,
Warszawa, kwiecień 2016

GREENPEACE

FUNDACJA
DZIKA POLSKA

STRESZCZENIE

Monitoring stanu ochrony przyrody Puszczy Białowieskiej prowadzony przez Greenpeace Polska i Fundację Dzika Polska wykazał szkodliwość prowadzonej na jej terenie gospodarki leśnej. W świetle poczynionych ustaleń należy uznać, że pogodzenie funkcji ochrony przyrody z funkcjami produkcyjnymi lasu na terenie obiektu Światowego Dziedzictwa UNESCO jest niemożliwe. Dlatego rekomendujemy, by jak najszybciej doprowadzić do rozszerzenia parku narodowego na teren całej Puszczy Białowieskiej.

Puszcza Białowieska jest jedynym polskim obiektem przyrodniczym na Liście Światowego Dziedzictwa UNESCO i najlepiej zachowanym lasem Niżu Europejskiego. Choć człowiek od zamierzchłych czasów korzystał z jej płodów leśnych, to dopiero na początku XX wieku rozpoczął jej masowy wyrąb. Mimo to po dziś dzień znaczny obszar Puszczy Białowieskiej jest lasem naturalnym, a więc takim, który nie został posadzony przez człowieka, i w którym decydującą rolę od-

grywają naturalne i niewymuszone przez człowieka procesy przyrodnicze. Pozostałe jej fragmenty mają wszelki potencjał, by właśnie takim lasem się stać.

Obecnie zaledwie 17% polskiej części Puszczy Białowieskiej jest parkiem narodowym a zdecydowana większość polskiej części Puszczy Białowieskiej podlega zasadom gospodarki leśnej. Dlatego już od lat 90. wiele autorytetów nauki i kultury postulowało rozszerzenie granic parku narodowego na teren całej Puszczy. Utworzony przez prezydenta Lecha Kaczyńskiego w 2006 roku zespół naukowców przygotował projekty trzech ustaw, które powiększają obszar parku narodowego i wprowadzają na jego terenie pięć różnych stref ochronnych pozwalających w pełni chronić wyjątkowy ekosystem Puszczy i jednocześnie umożliwić zrównoważony rozwój okolicznych gmin. Niestety ustawy te do tej pory nie zostały przyjęte.

Pewnym rozwiązaniem pozwalającym mieć nadzieję w to, że Puszcza będzie chroniona w całości w sposób, na jaki za-

sługuje były plany urządzenia lasu nadleśnictw puszczańskich na lata 2012–2021. Przyjęte w nich zasady gospodarki leśnej odwoływały się do propozycji zespołu prezydenckiego i zakładały między innymi bezwzględny zakaz wycinania ponad stu-letnich drzewostanów, czyli starodrzewów stanowiących o wyjątkowości Puszczy Białowieskiej. Jednak w 2015 jedno z trzech puszczańskich nadleśnictw zaproponowało aneks do planu urządzenia lasu, który kilkukrotnie zwiększa poziom pozyskiwanego drewna, argumentując to koniecznością walki z masowym pojawieniem się kornika drukarza atakującego osłabione świerki.

Propozycję zmian w planie urządzenia lasu skrytykowało wiele uznanych środowisk naukowych, w tym Państwowa Rada Ochrony Przyrody i Komitet Ochrony Przyrody Polskiej Akademii Nauk. Zaniepokojenie propozycją walki z kornikiem wyraziła także Komisja Europejska i UNESCO. Mimo głośnych protestów, zastrzeżeń Komisji Europejskiej i negatywnych opinii

ciał naukowych zajmujących się w Polsce ochroną przyrody Minister środowiska Jan Szyszko 25 marca 2016 roku zatwierdził kontrowersyjny aneks uznając wyłącznie argumentację ekspertów do spraw hodowli lasów.

W związku z planem zwiększenia poziomu pozyskania drewna oraz planem inżynierii w drzewostany naturalne Puszczy Białowieskiej, w lutym i marcu 2016 roku Greenpeace i Fundacja Dzika Polska uruchomiły kontrolę realizowanej gospodarki leśnej na terenie Puszczy, która uzupełniła informacje zebrane dotychczas w ramach prowadzonego przez organizacje pozarządowe monitoringu stanu ochrony Puszczy Białowieskiej. Przeprowadzona kontrola, obejmująca analizę danych przestrzennych i wizję terenową 143 wydziełów leśnych, doprowadziła do poniższych ustaleń:

- Od lipca 2014 do końca 2015 roku prowadzono wycinki niezgodnie z ustaleniami z UNESCO w strefie wyłączonej z pozyskania drewna (łączna masa cięć przekroczyła 5 000 m³ drzewa).

- Podczas pozyskania niszczone siedliska gatunków chronionych (chrząszczy zgniotka cynobrowego i ponurka Schneidera) ujętych w Dyrektywie Siedliskowej UE.

- Świerk bardzo dobrze odnawia się w drzewostanach uszkodzonych przez

kornika o ile las nie jest przekształcany w uprawy leśne.

Analiza i przegląd współczesnych badań naukowych, a także udokumentowane obserwacje terenowe pozwalają stwierdzić:

- Brak podstaw merytorycznych dla planowanych w ramach aneksu do planu urządzania lasu dla Nadleśnictwa Białowieża działań. Wycinka świerków zaatakowanych przez kornika nie wpłynie na szybsze zakończenie gradacji kornika, które zależy od wielu czynników naturalnych będących poza zasięgiem proponowanych działań.

- Brak związku między planowanymi zabiegami a poprawą stanu siedlisk na terenie Puszczy Białowieskiej.

- Brak dobrze zaprojektowanych działań służących przeciwdziałaniu zagrożeniom pożarowym i poprawie bezpieczeństwa ludzi.

Wyniki monitoringu jednoznacznie wskazują, że na terenie Puszczy Białowieskiej nie da się pogodzić ochrony przyrody z funkcjami produkcyjnymi gospodarki leśnej, szczególnie w świetle potrzeby zachowania naturalnych i niewymuszonych przez człowieka procesów biologicznych.

Dlatego Greenpeace i Fundacja Dzika Polska rekomendują powrót do propozycji

rozszerzenia parku narodowego na teren całej Puszczy Białowieskiej, co byłoby zgodne z założeniami projektu trzech ustaw wypracowanych przez zespół prezydencki Lecha Kaczyńskiego. Decyzja taka pozwoliłaby:

- skutecznie chronić bogactwo Puszczy Białowieskiej i trwać w sposób niezakłócony procesom biologicznym, które stanowią o tym, że Puszcza może przetrwać kolejne stulecia jako las naturalny,

- położyć podwaliny pod trwałe, zrównoważone, oparte na tradycji, ale odpowiadające wyzwaniom współczesności rozwój gmin puszczańskich,

- utrwalić prestiż Polski jako państwa chroniącego swoje dziedzictwo zgodnie z najlepszą współczesną wiedzą przyrodniczą, a z Puszczy Białowieskiej uczynić europejski symbol ochrony przyrody i atrakcję turystyczną o globalnym znaczeniu.

SPIS TREŚCI

WSTĘP	6
EKSPLOATACJA PUSZCZY BIAŁOWIESKIEJ W UJĘCIU HISTORYCZNYM	7
OCHRONA PUSZCZY BIAŁOWIESKIEJ – NASZE ZOBOWIĄZANIA I WSPÓLNE DZIEDZICTWO PRZYRODNICZE	9
PLANY URZĄDZANIA LASU 2012–2021 I ZADANIA OCHRONNE DLA OBSZARU NATURA 2000	14
MONITORING STANU OCHRONY PUSZCZY BIAŁOWIESKIEJ	20
NAJWAŻNIEJSZE USTALENIA MONITORINGOWE W 2016	22
WNIOSKI I REKOMENDACJE POKONTROLNE	33
LITERATURA	35

WSTĘP

Puszcza Białowieska jest jedynym polskim obiektem przyrodniczym na Liście Światowego Dziedzictwa UNESCO i najlepiej zachowanym lasem Niżu Europejskiego.

W Puszczy żyje ponad 20 tysięcy gatunków zwierząt, wśród nich blisko 180 gatunków ptaków lęgowych i 59 gatunki ssaków, w tym ryś, wilk i żubr. Jako miejsce ważnych wydarzeń historycznych, obszar tysięcy opublikowanych badań naukowych i przede wszystkim niezwykle cenny obiekt przyrodniczy.

Powierzchnia całej Puszczy Białowieskiej to około 1500 km². Po stronie białoruskiej znajduje się 874 km² lasu, który w całości jest parkiem narodowym. Po polskiej stronie Puszcza zajmuje około 620 km². Obecnie zaledwie 17% polskiej części Puszczy Białowieskiej jest parkiem narodowym. To mniej niż obszar dwóch warszawskich dzielnic – Mokotowa i Białołęki.

Zdecydowana większość polskiej części Puszczy Białowieskiej podlega gospodarce leśnej w rozumieniu Ustawy o lasach. Za jej realizację odpowiada Państwowe Gospodarstwo Leśne Lasy Państwowe w ramach trzech nadleśnictw: Białowieża (123 km²), Browsk (204 km²) i Hajnówka (196 km²), które składają się na Leśny Kompleks Promocyjny Puszcza Białowieska. Na terenie tych nadleśnictw znajdują się rezerwaty przyrody – stosunkowo niewielkie i często izolowane powierzchnie.

Puszcza zasługuje na tak sam ochron , jak otaczany jest Zamek Królewski na Wawelu

Tab I. Powierzchnia Puszczy Białowieskiej

Część polska	ponad 620 km ²
<i>w tym:</i>	
park narodowy	105,17 km ²
Lasy Państwowe	520 km ²
Część białoruska	874 km ²
Razem	ok. 1500 km²

EKSPLOATACJA PUSZCZY BIAŁOWIESKIEJ W UJĘCIU HISTORYCZNYM

Mimo wielu wieków obecności człowieka, Puszcza Białowieska to najlepiej zachowany stary las Niżu Europejskiego.

Pierwsze ślady osadnictwa w Puszczy Białowieskiej datują się na okres neolitu (około 4500 lat temu), a w wiekach późniejszych lokalna ludność zajmowała się nie tylko uprawą roli, ale też wytopem żelaza z rudy darniowej, używając w tym celu węgla drzewnego. Pomimo tego stały, sięgający zaledwie kilku procent, udział pyłków traw oraz innych gatunków terenów otwartych, związanych z człowiekiem z I-IV wieku, świadczy o nikłym stopniu odlesienia Puszczy Białowieskiej w tamtym okresie, nieporównywalnie niższym niż w innych rejonach nizinnej Europy (Baker i in. 2015).

Względnie nienaruszony charakter Puszczy zawdzięczamy polskim królom, którzy ograniczyli miejscowej ludności możliwość korzystania z jej zasobów. Dostęp do nich był ściśle regulowany; tzw. prawa wchodowe uprawniały do korzystania z konkretnych fragmentów puszczy w ściśle określony

sposób. Zazwyczaj było to zakładanie barci, łowienie ryb lub koszenie łąk. Za opłatą ludność miejscowa mogła też zbierać martwe drewno na opał, czerpać drewno na własne, bieżące potrzeby, zbierać owoce i grzyby i wypasać bydło.

Od czasów królewskich Puszcza Białowieska była kilkakrotnie na krawędzi zniszczenia za sprawą człowieka i jego gospodarki leśnej. Niemniej jej znaczący obszar nadal jest lasem naturalnym, a więc takim, który nie został posadzony przez człowieka, i w którym decydującą rolę odgrywają naturalne procesy przyrodnicze, w tym m.in. rotacja wykrotowa drzew, dzięki której stare lub osłabione drzewa umierają umożliwiając stopniowe odnawianie się lasu bez ingerencji człowieka. Pozostałe fragmenty Puszczy mają wszelki potencjał, by właśnie takim lasem się stać, o ile pozostawimy je wolne od ludzkiej ingerencji.

Eksploatacja Puszczy Białowieskiej rozpoczęła się w okresie I wojny światowej. W latach 1915–1918 Niemcy wywieźli z Puszczy Białowieskiej od czterech do pięciu milionów metrów sześciennych drewna. Wybudowali

także kolejki leśne do wywozu surowca i kilka tartaków (Więcko 1984).

29 grudnia 1921 roku na terenie Puszczy Białowieskiej Ministerstwo Rolnictwa i Dóbr Państwowych w celach ochronnych wydzieliło leśnictwo „Rezerwat”, które 4 sierpnia 1932 zostało przekształcone w „Park Narodowy w Białowieży” o powierzchni 4693,24 hektarów, pierwszy nizinny w Polsce i jeden z pierwszych w Europie obiektów tego typu.

W roku 1924 rząd Rzeczypospolitej zawarł z angielską firmą The Century European Cooperation umowę, na podstawie której prowadzona miała być eksploatacja Puszczy Białowieskiej. Niewywiązywanie się przez „Century” ze zobowiązań koncesyjnych spowodowało, że Ministerstwo Rolnictwa, wykorzystując opinie Prokuratury Generalnej, w 1929 roku rozwiązało jednostronnie umowę. Szacuje się, że do tego momentu firma pozyskała około 2,5 miliona metrów sześciennych drzewa.

Podczas II wojny światowej przez cały okres okupacji Polski, Niemcy użytkowali las w niewielkim stopniu. Natomiast po jej zakończeniu przystąpiono do wyrębu drzew w sposób plądrowiczy, nastawiony na najbardziej cenny sortyment drewna. W latach 1958–1968 wywieziono z Puszczy 1 218 852 m³ drewna, w 1968–1978 – 2 004 900 m³, w kolejnych latach średnioroczny poziom pozyskania wahał się od 225 000 m³ do 140 000 m³ (Więcko 1984).

Jednak to nie cięcia i wywózka drzew przyniosły Puszczy w okresie PRL największe szkody. Z przyrodniczego punktu widzenia najgorsza była planowa gospodarka zalesień, która po raz pierwszy na olbrzymią skalę rozpoczęła przekształcanie Puszczy w las hodowlany. Sadzenie nowego pokolenia drzew, poprzedzone pracami przygotowawczymi na zrębach powoduje zahamowanie naturalnych procesów odtworzenia się lasu na drodze regeneracji i sukcesji wtórnej. Dlatego też zmiany, które zapoczątkowano w tym okresie, stały się o wiele bardziej dotkliwe od wyrębów międzywojennych, w miejscu których dzisiaj w dużej części rosną tzw. drzewostany pocenturowe będące naturalnym stadium sukcesji. Swoje znaczące piętno odcisnęły także melioracje agrotechniczne, które jedynie w latach 1968–1978 objęły obszar 4517 ha polskiej części Puszczy Białowieskiej.

Puszcza Białowieska, fot. Konrad Konstantynowicz

W latach 1990–2001 pozyskanie drewna w Puszczy wahało się od 100 000 m³ do 125 000 m³ rocznie, a obszar eksploatacji pomniejszył się o 5100 ha, które w 1996 roku przyłączono do Białowieskiego Parku Narodowego. Mimo to w kolejnym 10-letnim planie urządzania lasu założono średnioroczne pozyskanie w wielkości 145 000 m³ na lata 2002–2011. Na skutek interwencji organizacji pozarządowych pozyskanie to było mniejsze i w roku 2011 osiągnęło poziom 48 500 m³ drzewa.

Należy mieć na uwadze, że dane o wielkości wyrębów po roku 1945 dotyczą obszaru o ponad połowę mniejszego niż przed rokiem 1939, kiedy to cała Puszcza znajdowała się na terytorium Polski.

OCHRONA PUSZCZY BIAŁOWIESKIEJ – NASZE ZOBOWIĄZANIA I WSPÓLNE DZIEDZICTWO PRZYRODNICZE

Mimo swojej burzliwej historii Puszcza Białowieska w całości stanowi unikatowy las, którego największą wartością są niewymuszone przez człowieka procesy ekologiczne oraz jego niezwykle bogactwo naturalne. Skuteczną ochronę tego kompleksu utrudnia jednak fakt, że jest on zarządzany przez różne instytucje (Park Narodowy i trzy nadleśnictwa).

Wiele autorytetów świata nauki i kultury opowiedziało się w ciągu ostatnich ponad 20 lat za rozszerzeniem granic parku narodowego na teren całej Puszczy. W 2006 z inicjatywy Prezydenta Lecha Kaczyńskiego powołano zespół do spraw Puszczy Białowieskiej, który zaproponował utworzenie parku narodowego na obszarze całego kompleksu i wprowadzenie pięciu różnych stref ochronnych, które pozwoliłyby w pełni chronić wyjątkowy ekosystem Puszczy i jednocześnie umożliwić zrównoważony rozwój okolicznych gmin. W rezultacie przygotowano trzy projekty ustaw – ustawę o utworzeniu Parku Narodowego Puszczy Białowieskiej, ustawę o ustanowieniu „Programu zrównoważonego rozwoju regionu Parku Narodowego Puszczy Białowieskiej w latach 2008–2013” oraz ustawę o zmianie ustawy

o ochronie przyrody i innych ustaw. Niestety, po przekazaniu ich przez kancelarię prezydencką utknęły w rządowych szufladach.

Nie powiodły się także inicjatywy podejmowane przez ministrów środowiska Macieja Nowickiego (lata 2007–2010) i Andrzeja Kraszewskiego (lata 2010–2011). Postulat powiększenia Białowieskiego Parku Narodowego nie uzyskał poparcia lokalnych leśników i władz samorządowych. Na skutek zmian w prawie wprowadzonych w roku 2001 samorządy muszą oficjalnie wyrazić zgodę na utworzenie i poszerzenie parku narodowego również w przypadku terenów należących w 100% do skarbu państwa. Do tej pory, mimo inicjatywy obywatelskiej pod którą podpisało się 250 tysięcy obywateli, nie zmieniono kontrowersyjnych i najprawdopodobniej niekonstytucyjnych przepisów (Kubuj 2013).

W wyniku interwencji Komisji Europejskiej, która rozpoczęła tzw. pilot w sprawie naruszeń dyrektywy siedliskowej, po dwóch latach dyskusji oraz dialogu wypracowano nowe zasady gospodarki leśnej na terenie Puszczy Białowieskiej. Ostatecznie zostały one zatwierdzone decyzją w roku 2012 w sprawie planów urządzania lasu (PUL) dla trzech nad-

leśnictw Puszczy Białowieskiej na lata 2012–2021. Warto przy tym podkreślić, że przyjęte w PUL-ach zasady gospodarki leśnej odwoływały się do propozycji zespołu prezydenckiego Lecha Kaczyńskiego odnośnie różnych form i stref użytkowania Puszczy Białowieskiej.

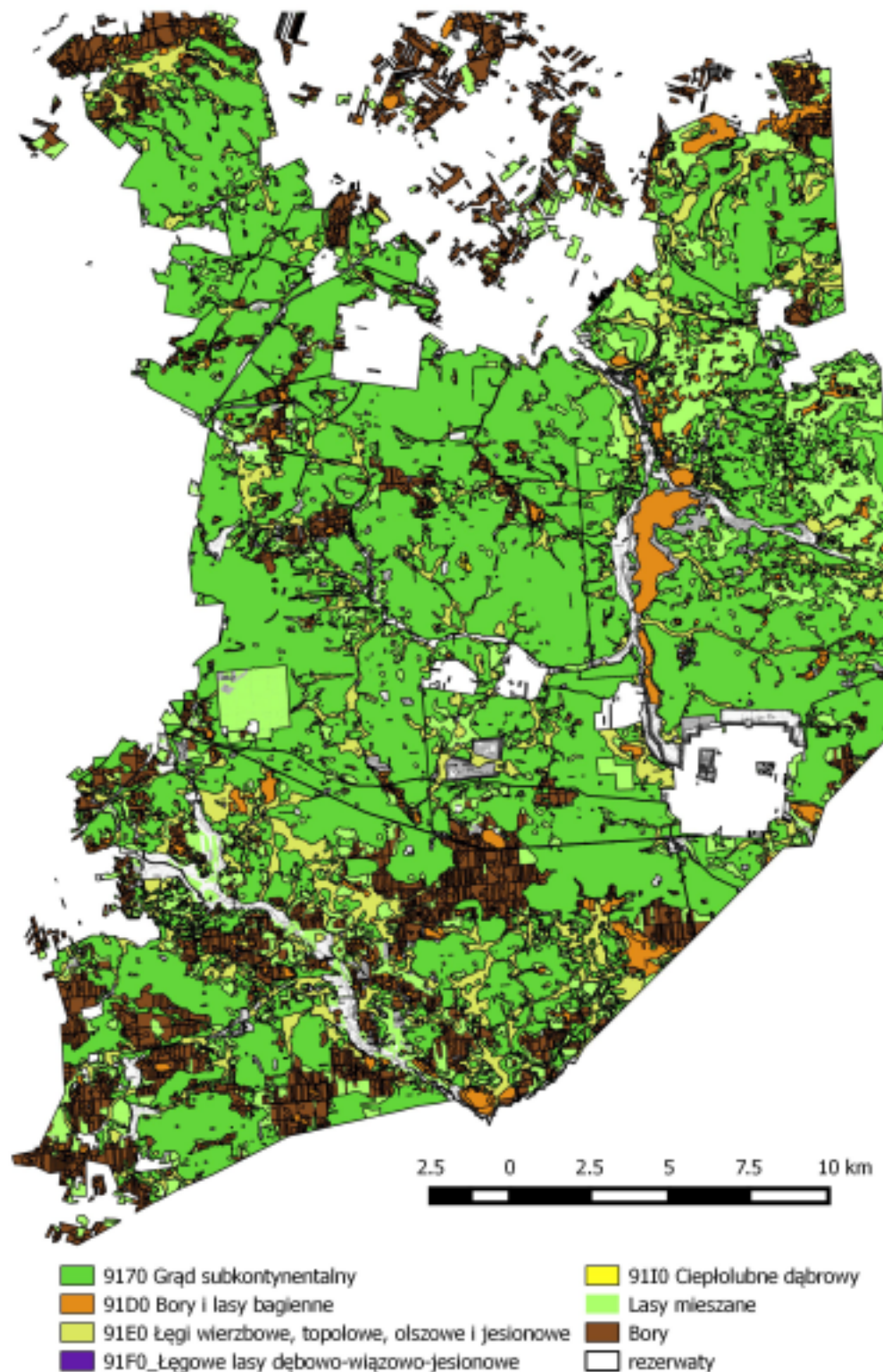
Nie było jednak zgody na wprowadzenie pełnych zasad dostosowania gospodarki leśnej w Puszczy Białowieskiej do potrzeb zachowania jej walorów przyrodniczych, które miały wprowadzać m.in. zakaz wycinki wszystkich drzew powyżej V klasy wieku (ponad stuletnich); brzoź, osiki i olszy powyżej IV klasy wieku; iwy (ponad osiemdziesięcioletnich); iwy i jarzębiny powyżej II klasy wieku (ponad czterdziestoletnich); wszystkich lip, klonów, wiązów i jesionów w lasach mieszanych, czy też zakazu wykonywania zabiegów gospodarczych w okresie lęgowym ptaków od 1 marca do 31 sierpnia. Przyjęte ostatecznie w roku 2012 zasady gospodarki leśnej na terenie Puszczy Białowieskiej uznano za kompromisowe, a jednocześnie historyczne i przełomowe w dziejach ochrony Puszczy Białowieskiej od czasów kiedy rozpoczęto jej intensywną eksploatację.

ZOBOWIĄZANIA WOBEC UNII EUROPEJSKIEJ

Przyjęty na lata 2012–2021 plan urządzania lasu realizuje plan zadań ochronnych dla obszaru Natura 2000 PLC 200004 „Puszcza Białowieska” przewidziany w prawodawstwie Unii Europejskiej. Obejmuje on ochronę siedlisk przyrodniczych, a także ochronę gatunkową ssaków, ptaków, gadów, płazów, ryb, bezkręgowców i roślin.

Część siedlisk oraz gatunków w Puszczy Białowieskiej ma charakter priorytetowy z punktu widzenia Unii Europejskiej. Znaczenie poszczególnych przedmiotów ochrony w ramach sieci Natura 2000 jest oceniana na podstawie ich reprezentatywności względem danego obszaru i terytorium całego kraju. Różne formy użytkowania lasu przez człowieka w różnym zakresie oraz w różnym stopniu mogą oddziaływać na przedmiot ochrony. Dla przykładu – o ile wzrost pozyskania drewna w Puszczy Białowieskiej nie zagraża siedlisku ciepłolubnej dąbrowy (kod 9110), która występuje na 4 ha stanowiących jednocześnie

mniej niż 0,09% powierzchni wszystkich krajowych stanowisk (4,500 ha) (ocena reprezentatywności – D, czyli nieistotna), o tyle jest istotnym zagrożeniem dla sóweczek, które w Puszczy Białowieskiej stanowią już ok 15% krajowej populacji (ocena reprezentatywności A). Podobnie sytuacja wygląda w przypadku dzięcioła białogrzbiatego, trójpalczastego, czy też wielu rzadkich bezkręgowców.

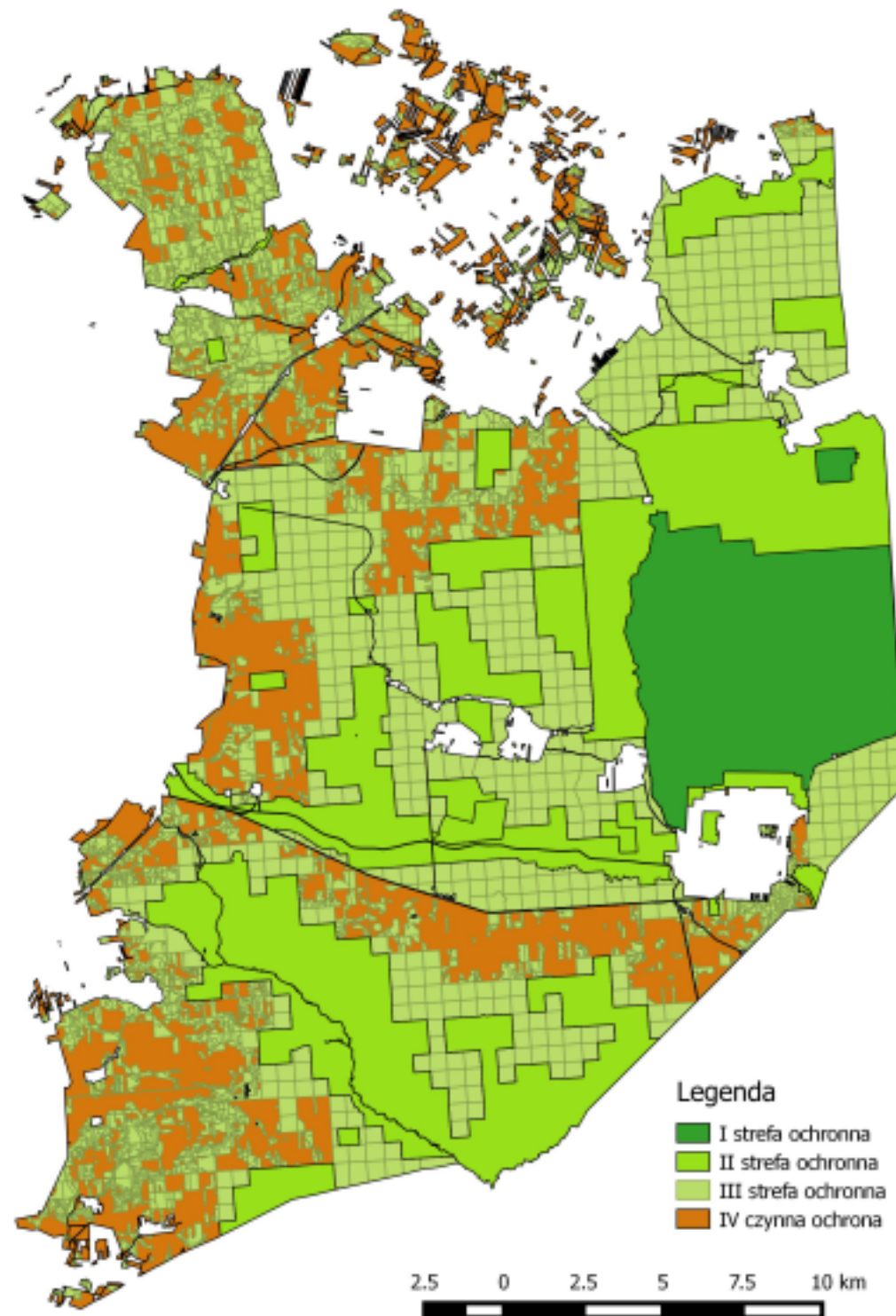
Mapa I. siedliska przyrodnicze Natura 2000 na terenie Puszczy Białowieskiej

Kolejną istotną kwestią jest zachowanie integralności obszaru Natura 2000 rozumianej jako utrzymanie spójności czynników strukturalnych i funkcjonalnych warunkujących zrównoważone trwanie populacji gatunków i siedlisk przyrodniczych. Oznacza to między innymi potrzebę utrzymania ciągłości procesów ekologicznych, w których kornik drukarz odgrywa rolę gatunku kluczowego, kształtującego środowisko (Muller i in. 2008, Lehnert i in. 2013, Beudert i in. 2015) dla innych cennych gatunków chronionych unijnymi dyrektywami (np. dzięcioła trójpalczastego).

ZOBOWIĄZANIA WOBEC UNESCO

W 1979 roku część Białowieskiego Parku Narodowego została wpisana na listę Światowego Dziedzictwa UNESCO. W 1992 roku obszar został powiększony o białoruską część Puszczy, a od 2014 na liście, jako Białowieża Forest, znajduje się niemal cały obszar tego wyjątkowego lasu.

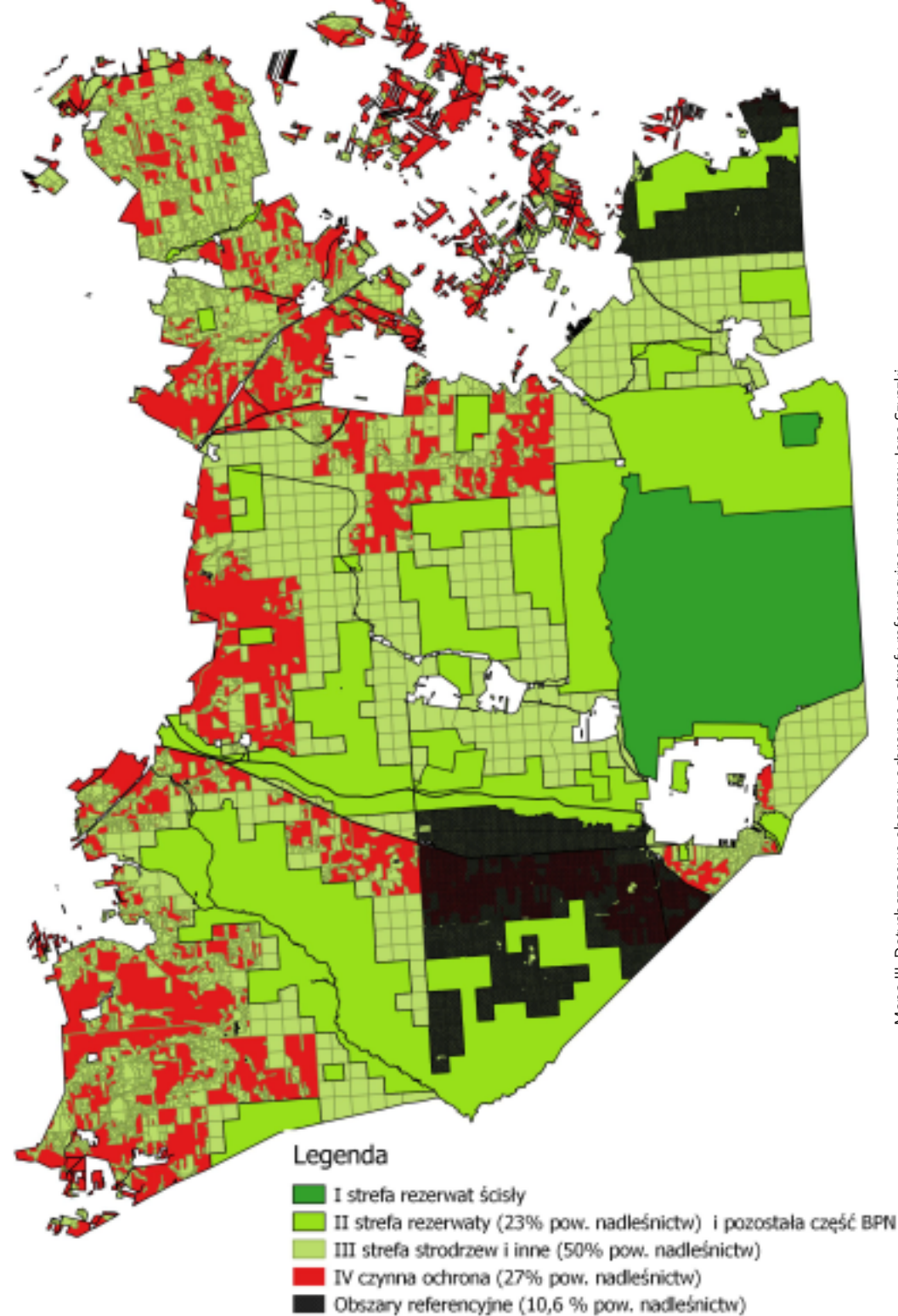
Podczas rozszerzania granic obiektu światowego dziedzictwa w roku 2014 Polska zadeklarowała UNESCO podział polskiej części Puszczy na cztery strefy ochronne o różnym poziomie ochrony i dopuszczalnej ingerencji człowieka. Strefa pierwsza to obszar ochrony ścisłej – rezerwat ścisły na terenie parku narodowego. Strefa druga, tzw. I obszar ochrony częściowej, obejmuje pozostałą część parku narodowego i rezerваты poza Białowieskim Parkiem Narodowym (BPN). Strefa trze-

Mapa II. Strefy ochronne UNESCO na terenie Puszczy Białowieskiej

cia, tzw. II obszar ochrony częściowej, znajduje się na terenie gospodarczym Puszczy wyłączonym z zabiegów leśnych. Składają się na nią drzewostany ponad stuletnie, drzewostany pionierskie, strefy ochronne określonych gatunków (bociana czarnego, orlika krzykliwego, granicznika płucnika). Na terenie tej strefy, podobnie jak w dwóch poprzednich, nie jest dopuszczalne pozyskiwanie drewna, ani też wycinka w celach sanitarnych. Wreszcie strefa IV, określona jako obszar ochrony czynnej różnorodności biologicznej i krajobrazu, to jedynie fragmenty Puszczy, w których Polska w ramach swoich zobowiązań wobec UNESCO, zachowuje sobie prawo do prowadzenia gospodarki leśnej (Tabela III).

Powołany w kwietniu 2014 obszar referencyjny na powierzchni 33% nadleśnictw ma takie sam reżimy ochronne jak strefa II i strefa III UNESCO o łącznej powierzchni 73% nadleśnictw. Ingerencja człowieka w wymienionych strefach poza obszarami referencyjnymi w ramach zapowiadanej „inżynierii ekologicznej” w sposób realny zmniejszy ochronę starodrzewi i innych cennych drzewostanów Puszczy Białowieskiej o 40% na terenach zarządzanych przez Lasy Państwowe.

Mapa III. Dotychczasowe obszary ochronne a strefy referencyjne z programu Jana Szyszki

---

Tab. II. Kryteria na podstawie których Puszcza Białowieska została wpisana na listę UNESCO

IX. Obiekt przedstawia szczególny przykład toczących się procesów ekologicznych i biologicznych, istotnych dla ewolucji i rozwoju lądowych, śródlądowych, przybrzeżnych i morskich ekosystemów lub społeczności roślin i zwierząt

---

X. Obiekt obejmuje najważniejsze środowiska przyrodnicze do ochrony różnorodności form życia, łącznie z zagrożonymi gatunkami o uniwersalnej wartości z punktu widzenia nauki i ochrony przyrody

---

Tab. III. Działania dopuszczalne i niedopuszczalne w poszczególnych strefach UNESCO

	Wycinka	Polowania	Pozyskanie runa	Rekreacja	Dostęp publiczny	Budowa dróg
Ochrona ścisła	nie	nie	nie	nie	ograniczony	nie
Rezerwaty i BPN poza rezerwatem ścisłym	nie	nie	tak	tak	ograniczony	nie
Las wyłączony z użytkowania	nie	tak	tak	tak	nie	nie
Czynna ochrona bioróżnorodności i krajobrazu	tak	tak	tak	tak	tak	nie

---

PLANY URZĄDZANIA LASU 2012–2021 I ZADANIA OCHRONNE DLA OBSZARU NATURA 2000

Jak zauważyła Najwyższa Izba Kontroli do roku 2012 plany urządzenia lasu dla Nadleśnictw Białowieża, Browsk i Hajnówka były opracowywane w oparciu o zatwierdzone przed 20 laty „Zasady postępowania ochronnego i hodowlanego w Puszczy Białowieskiej” i „Zasady postępowania hodowlanego i ochronnego w ekosystemach leśnych Leśnego Kompleksu Puszcza Białowieńska”, w których potrzeby ochrony przyrody podporządkowano gospodarce leśnej. Mimo upływu wielu lat od wejścia Polski do UE nie opracowano strategii i innych dokumentów dotyczących prowadzenia gospodarki leśnej na terenie Puszczy Białowieskiej. W efekcie wielokrotnie dochodziło do niszczenia siedlisk gatunków chronionych unijnymi dyrektywami (np. Zieliński 2010), a także stopniowego przekształcania najbardziej cennych, bo ponad stuletnich drzewostanów Puszczy Białowieskiej. Sytuacja ta doprowadziła do wszczęcia przez Komisję Europejską postępowania wyjaśniającego w sprawie naruszenia dyrektywy siedliskowej UE, które zamknięto w 2013 roku, po zatwierdzeniu nowych planów urządzenia lasu na lata 2012–2021.

Najważniejsze elementy planów urządzenia lasu sprzed decyzji ministra Jana Szyszko

---

Tab. IV. Najważniejsze elementy PUL 2012–2021 utrzymujące integralność obszaru Natura 2000

- Wyłączenie drzewostanów ponad stuletnich z gospodarki leśnej
  - Wyłączenie drzewostanów na siedliskach wilgotnych i bagiennych z gospodarki leśnej
  - Ograniczenie pozyskania drewna do poziomu 48,5 tys. m³ rocznie
-

dotyczą wyłączenia z gospodarki leśnej drzewostanów ponad stuletnich, wypracowanych zgodnie z definicją interdyscyplinarnego zespołu pod przewodnictwem prof. Tomasza Wesołowskiego, a także drzewostanów porastających siedliska wilgotne i bagienne. Równie istotnym było ograniczenie pozyskania drewna do poziomu 48 500 m³ rocznie.

Definicja drzewostanów ponad stuletnich jako takich, w których wiek przynajmniej jednego gatunku wynosi co najmniej 100 lat i jednocześnie udział tego gatunku w drzewostanie wynosi co najmniej 10%. Zgodnie z danymi historycznymi ustalono, że jeśli wiek drzew jakiegokolwiek gatunku przekracza 100

lat, oznacza to, że są to drzewa pochodzące z samosiewu, które rozpoczęły wzrost przed I wojną światową, czyli przed rozpoczęciem okresu intensywnej gospodarki surowcowej w Puszczy Białowieskiej. Ich występowanie stanowi więc wskaźnik (indykator) naturalności lasu.

Badania wybranych grup gatunków wskaźnikowych dla lasów o charakterze pierwotnym, potwierdziły, że w drzewostanach z co najmniej 10% udziałem drzew w wieku powyżej 100 lat, zdecydowanie częściej występują organizmy związane ze starodrzewami: pięć gatunków chrząszczy chronionych dyrektywą siedliskową (Buch-

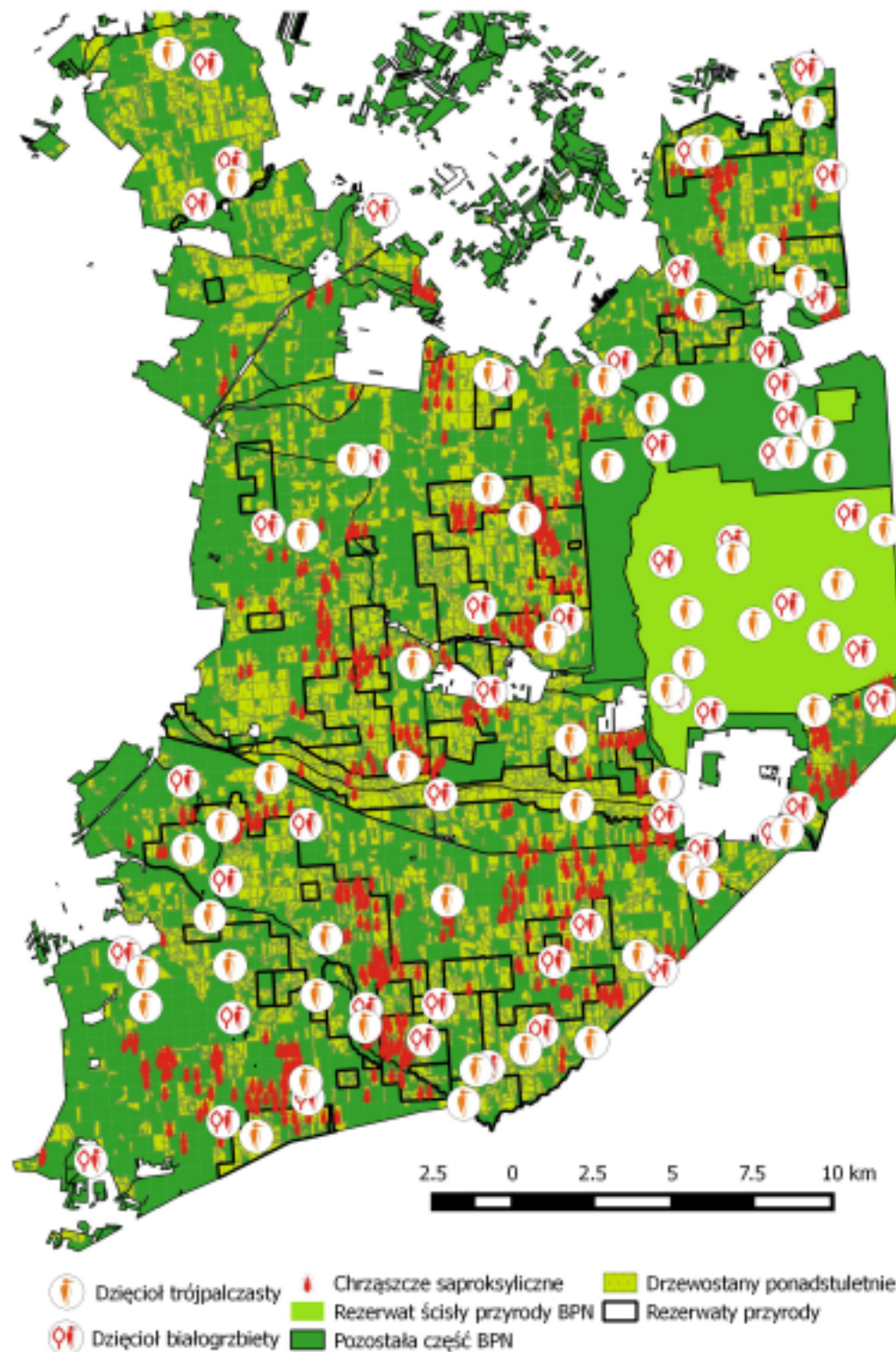
holz i inni 2008; Gutowski i inni 2010, Gutowski i inni 2014), dziękił białogrzbiety i dziękił trójpalczasty (Walankiewicz i inni 2010; Wesołowski T. 1995.).

Mimo przyjętych w planach urządzania lasów rozwiązań, idących w kierunku dostosowania zasad gospodarki leśnej do potrzeb ochrony przyrody, zdaniem Najwyższej Izby Kontroli część cennych przyrodniczo drzewostanów nie została w planach na lata 2012–2021 wyłączona z zabiegów gospodarczych (NIK 2014). Dotyczy to głównie 697 drzewostanów ponad stuletnich, w których zaplanowano zadania gospodarcze obejmujące cięcia przedrębne i rębne. Równie niebezpieczny wydaje się wzrost średniorocznego poziomu pozyskania drewna w stosunku do zakładanego.

PLAN ZADAŃ OCHRONNYCH DLA PUSZCZY BIAŁOWIESKIEJ

Równoległe do prac nad planami urządzania lasu na lata 2012–2022 prowadzono prace nad Planem zadań ochronnych dla specjalnego obszaru ochrony siedlisk (SOO) Puszcza Białowieska (PLC200004). Dokument ten był dość długo konsultowany, ale ostatecznie 6 listopada 2015 roku został w końcu zatwierdzony decyzją Regionalnego Dyrektora Ochrony Przyrody i stał się obowiązującym prawem.

W ramach zagrożeń dla gatunków będących przedmiotem ochrony, takich jak wło-

Mapa IV. Drzewostany ponad stuletnie na terenie Puszczy Białowieskiej

chatka, sóweczka, dzięcioł trójpalczasty, dzięcioł biało-grzbiety oraz bezkręgowce saproksyliczne, zidentyfikowano usuwanie martwych i umierających drzew (Tabela V). Działaniem ochronnym dla tych gatunków jest wyłączenie z działań gospodarczych wszystkich drzewostanów z gatunkiem w składzie co najmniej 10% i w wieku 100 i więcej lat. Należy zatem przyjąć, że ochrona gatunków puszczańskich w Puszczy Białowieskiej opiera się na ochronie drzewostanów ponad stuletnich (Plan Zadań Ochronnych 2015).

ANEKS DO PLANU URZĄDZANIA LASU

Od roku 2012 do końca 2015 jedno z trzech nadleśnictw działających w Puszczy Białowieskiej, nadleśnictwo Białowieża, wykorzystało niemal cały limit pozyskania drewna przewidziany na okres 10 lat, czyli około 63,4 tys. m³.

Pod koniec roku 2015 w celu umożliwienia kontynuacji cięć, nadleśnictwo przygotowało projekt aneksu do planu urządzania lasu wraz z prognozą oddziaływania na środowisko. Początkowo wnioskowano o zwiększenie limitu do poziomu 317 894 m³, co spotkało się z negatywną opinią Regionalnego Dyrektora Ochrony Środowiska w Białymstoku odpowiedzialnego za obszar Natura 2000 PLC 200004 „Puszcza Białowieska”

Pismem z dnia 12 lutego 2016 roku Regionalny Dyrektor Ochrony Środowiska zaopinio-

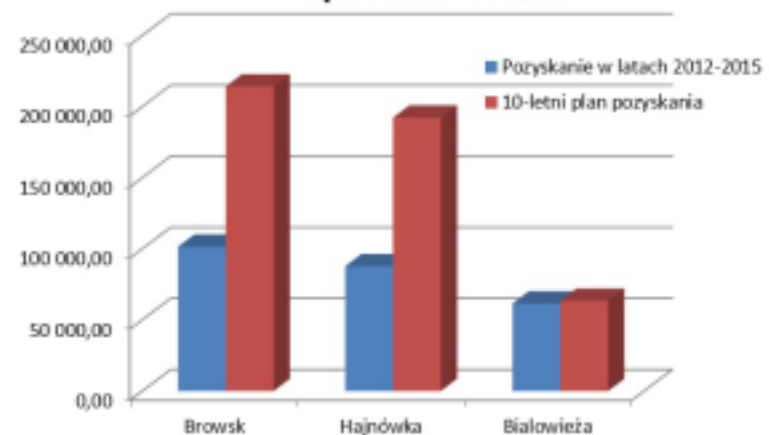
wał pozytywnie projekt dokumentacji aneksu planu urządzania lasu dla Nadleśnictwa Białowieża zwiększający rozmiar pozyskania drewna do poziomu 188 000 m³. Zgodnie z treścią dwustronicowego wniosku Piotra Czyżyka, zastępcy Regionalnego Dyrektora Lasów Państwowych w Białymstoku, sporządzony aneks dotyczy „przede wszystkim usuwania zasiedlonych a przynosi poważne szkody przyrodnicze, w tym w gatunkach będących przedmiotami ochrony w Obszarze Natura 2000 Puszcza Białowieska”.

STANOWISKO ŚWIATA NAUKI W SPRAWIE ANEKSU

Proponowane zmiany w planie urządzania lasu dla Nadleśnictwa Białowieża zostały negatywnie zaopiniowane przez szereg środowisk naukowych, na czele z Państwową Radą Ochrony Przyrody i Komitetem Ochrony Przyrody Polskiej Akademii Nauk.

Państwowa Rada Ochrony Przyrody, krytykując plany wycinki pisała w swojej opinii z 18 listopada 2015, że „w świetle badań naukowych usuwanie zaatakowanych drzew, służące jakoby zwalczaniu kornika drukarza, nie ma istotnego wpływu na przebieg jego gradacji i tempo wydzielenia się posuszu,

Poziom pozyskania drewna względem planów urządzania lasu do 2021

a przynosi poważne szkody przyrodnicze, w tym w gatunkach będących przedmiotami ochrony w Obszarze Natura 2000 Puszcza Białowieska”.

Rada podkreślała przy tym, że „priorytetem ochrony i zarządzania zasobami Puszczy powinno być zachowanie jej naturalnego charakteru i ciągłości możliwie jak najmniej zakłóconych procesów ekologicznych i ewolucyjnych, co oznacza ograniczenie lub dostosowanie do tych potrzeb zasad gospodarki leśnej na przeważających jej fragmentach”.

Z kolei 26 listopada 2015 roku Komitet Ochrony Przyrody PAN zauważa, że „wpisanie całości kompleksu leśnego na Listę [UNESCO] nie byłoby możliwe, gdyby nie ograniczenie intensywności użytkowania zagospodarowanej części Puszczy Białowieskiej”.

Tabela V. Istniejące i potencjalne zagrożenia dla zachowania właściwego stanu ochrony siedlisk przyrodniczych zgodnie z planem zadań ochronnych dla obszaru Natura 2000 Puszcza Białowieska

Przedmiot ochrony	Zagrożenia istniejące	Zagrożenia potencjalne
9170 Grąd subkontynentalny	<p>K04.05 szkody wyrządzone przez roślino-żerców (w tym przez zwierzynę łowną). 1) szkody wyrządzone przez zwierzęta kopytne.</p> <p>I01 obce gatunki inwazyjne. 2) obecność inwazyjnych gatunków obcych, w szczególności: klon jesionolistny, rdestowiec sachaliński i ostrokończysty, niecierpek gruczołowaty i drobnokwiatowy, turzycza drżączkowata.</p>	<p>B02.04 usuwanie martwych i umierających drzew. 1) usuwanie zamierających drzew (w płatach siedliska w lasach gospodarczych z drzewostanem poniżej 100 lat);</p> <p>B02 gospodarka leśna i plantacyjna i użytkowanie lasów i plantacji. 2) gospodarka leśna - niszczenie runa i warstwy krzewów podczas zrywki (w płatach siedliska w lasach gospodarczych z drzewostanem poniżej 100 lat);</p>
91D0 Bory i lasy bagienne	<p>J02.01 zasypywanie terenu, melioracje i osuszanie –ogólnie. 1) odwodnienie –obniżenie poziomu wód gruntowych i powierzchniowych (w mniejszym stopniu rowy melioracyjne).</p>	<p>K02 ewolucja biocenotyczna, sukcesja. Potencjalne zagrożenie dla stabilności obecnego arealu siedliska stanowi obserwowana tendencja ocieplania się klimatu i generalnego pogarszania bilansu wodnego siedlisk uzależnionych od wielkości i rozkładu opadów.</p>
91E0 Łęgi wierzbowe, topolowe, olszowe i jesionowe	<p>I01 obce gatunki inwazyjne. 1) inwazja gatunków -obecność gatunków obcych w runie (duża podatność łęgów na neofityzację);</p> <p>I02 problematyczne gatunki rodzime. 2) obecność rodzimych gatunków ekspansywnych.</p>	<p>B02.04 usuwanie martwych i umierających drzew. 1) usuwanie zamierających drzew (w płatach siedliska w lasach gospodarczych z drzewostanem poniżej 100 lat);</p> <p>J02.01 zasypywanie terenu, melioracje i osuszanie – ogólnie. 2) modyfikowanie warunków wodnych i regulowanie rzek, nawet w znacznym oddaleniu od siedlisk.</p>

K biotyczne i abiotyczne procesy naturalne. 4) brak odnowień naturalnych, chorobowe zamieranie jesionu.

91F0

Łęgowe lasy dębowo-wiązowo-jesionowe

I01 obce gatunki inwazyjne. 1) inwazja gatunków (niecierpek drobnokwiatowy).
J02.01 zasypywanie terenu, melioracje i osuszanie – ogólnie. 2) grądowienie – wkraczanie podrostów grabowych, skutek obniżenia poziomu wód gruntowych.
K biotyczne i abiotyczne procesy naturalne.
3) chorobowe zamieranie wiązów i jesionu.

X brak zagrożeń i nacisków. Nie zidentyfikowano zagrożeń potencjalnych.

91I0

Cieptolubne dąbrowy

K02 ewolucja biocenotyczna, sukcesja. Największym zagrożeniem dla cieptolubnych lasów dębowych jest ekspansja gatunków zacieniających dno lasu i ograniczających występowanie termofilnych i heliofilnych składników flory.
A04.03 zarzucenie pasterstwa, brak wypasu

X brak zagrożeń i nacisków. Nie zidentyfikowano zagrożeń potencjalnych.

Komitet jednoznacznie stwierdza, że „proponowane rozmiary ingerencji nie tylko nie znajdują uzasadnienia w planie zadań ochronnych dla obszaru Natura 2000 Puszcza Białowieska (...), ale w opiniach ekspertów budzą także poważne obawy o ich skutki dla ochrony przyrody Puszczy. Dotychczasowy plan zadań ochronnych zwraca uwagę, że usuwanie martwych i umierających drzew jest jednym z podstawowych zagrożeń dla siedlisk grądów kontynentalnych, borów i lasów bagiennych oraz łęgów, a wycinka lasu i usuwanie martwych świerków w wieku ponad 100 lat zagraża zachowaniu reliktovej fauny puszczańskiej”. Podobne stanowiska przyjęły między innymi: Wydziały Biologii uniwersytetów: Śląskiego, Wrocławskiego, Jagiellońskiego, Warszawskiego, Szczecińskiego, Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Rada Naukowa Białowieskiego Parku Narodowego, a także międzynarodowe gremia, takie jak Society for Conservation Biology. Więcej informacji na ten temat znajduje się na stronie kochampuszcze.pl/informacje/#6.

KOMISJA EUROPEJSKA I UNESCO

Głosy zaniepokojenia dotyczące zwiększania wycinki w Puszczy Białowieskiej płyną również z zagranicy. Komisja Europejska w liście do Generalnej Dyrekcji Ochrony Środowiska pisze m.in.: „Proponowane (...) zmiany w PUL Nadleśnictwa Białowieża stoją w sprzeczności z wcześniejszymi zobowiązaniami władz polskich w tej kwestii i zatwierdzonymi dokumentami

urządzenia lasu, na podstawie których Komisja zamknęła postępowania wyjaśniające 2210/11/ENVI, oraz z wymaganiami planu zadań ochronnych tego obszaru Natura 2000”.

Komisja zauważa, że przyjęcie aneksu PUL grozi pogorszeniem stanu siedlisk leśnych oraz siedlisk wielu gatunków, dla których został wyznaczony obszar Natura 2000” i dodaje, że „Jakikolwiek znaczące zwiększanie limitów pozyskania drewna na tym obszarze stwarza natomiast duże ryzyko naruszenia prawa ochrony przyrody UE”.

Z kolei Polski Komitet do spraw UNESCO w liście do Ministra Środowiska zaważa, że „Istnieją uzasadnione obawy, że projekt aneksu (...) może stać w sprzeczności z zobowiązaniami podjętymi przez stronę polską wobec społeczności międzynarodowej w związku z rozszerzeniem wpisu na listę światowego dziedzictwa UNESCO na obszar całego Białowieskiego Parku Narodowego w 2014 roku” i dodaje, że jeśli zarzuty o nieszanowanie podjętych zo-

bowiązań dotyczących Puszczy Białowieskiej się potwierdzą, wpłynie to negatywnie na wiarygodność naszego kraju.

Planowane intensywne cięcia nie ułatwiają także odzyskania Dyplomu Rady Europy Obszarów Chronionych przez Białowieski Park Narodowy. Instytucja wyraziła zaniepokojenie planami ministra. Jednym z powodów odebrania Dyplomu była właśnie eksploatacja starodrzewów Puszczy Białowieskiej poza terenem parku narodowego.

DECYZJA MINISTRA ŚRODOWISKA

Mimo stanowisk wielu uznanych środowisk naukowych oraz głosów ze strony Komisji Europejskiej i UNESCO, minister środowiska Jan Szyszko 25 marca 2016 roku zatwierdził aneks do PUL Nadleśnictwa Białowieża zwiększający poziom cięć do 188 000 m³ drzewa w związku z gradacją kornika drukarza.

Tabela VI. Założenia aneksu do planu urządzania lasu dla Nadleśnictwa Białowieża na lata 2012–2021

- zwiększenie pozyskania drewna na poziomie 188 000 m³;
  - cięcia sanitarne na powierzchni około 5100 hektarów z wyłączeniem rezerwatów przyrody, siedlisk bagiennych i wilgotnych, a także stref ochronnych;
  - możliwość prowadzenia cięć sanitarnych w drzewostanach ponad stuletnich;
  - pozostawianie posuszu jałowego z wyłączeniem sytuacji zagrażających bezpieczeństwu powszechnemu.
-

MONITORING STANU OCHRONY PUSZCZY BIAŁOWIESKIEJ

Ekologiczne organizacje pozarządowe od wielu lat prowadzą monitoring stanu ochrony Puszczy Białowieskiej. W jego ramach poddawane są analizie dane Lasów Państwowych, wyniki badań naukowych, własne inwentaryzacje przyrodnicze i opracowania zlecone przez inne jednostki publiczne.

CELE MONITORINGU

Cele i pytania badawcze prowadzonego monitoringu stanu ochrony Puszczy Białowieskiej oraz towarzyszącego mu rozpoznania przyrodniczego:

1. Czy i ewentualnie w jakim zakresie prowadzona gospodarka leśna w oparciu o Ustawę o lasach wpływa na stan ochrony naturalnych siedlisk przyrodniczych oraz gatunków chronionych?

2. Na ile planowane i realizowane w myśl ustawy o lasach działania gospodarcze są zgodne z przedmiotem ochrony

obszaru Natura 2000, celami Konwencji o różnorodności biologicznej oraz międzynarodowymi zobowiązaniami wobec UNESCO?

3. Czy istnieje możliwość łączenia potrzeb ochrony przyrody z jej użytkowaniem w oparciu o Ustawę o lasach?

4. Identyfikacja fragmentów Puszczy o szczególnych walorach przyrodniczych (tzw. biodiversity hotspot) w oparciu o rozmieszczenie gatunków wskaźnikowych.

DZIAŁANIA MONITORINGOWE W 2009–2015

W ramach monitoringu wielokrotnie poddawano analizie i weryfikacji planowane oraz realizowane zadania gospodarki leśnej na terenie Puszczy Białowieskiej. Opracowywano uwagi merytoryczne do planów urządzania lasu, planów ochrony rezerwatów, zadań ochronnych dla rezerwatów oraz planu zadań ochronnych dla obszaru Natura 2000. Prowadzono także inwentaryzacje przyrodnicze rzadkich gatunków ptaków oraz grzybów zlichenizowanych (porostów) zaliczanych do grupy reliktyw

puszczańskich. Ponadto ujawniano przypadki usuwania ponad stuletnich drzew (klonów, jesionów, dębów – objętych moratorium w sprawie wycinki) oraz niszczenia siedlisk i zabijania gatunków chronionych, również prawem unijnym.

PRZEDMIOT I ZAKRES KONTROLI W 2016

W związku z planem zwiększenia poziomu pozyskania drewna oraz planem ingerencji w drzewostany naturalne Puszczy Białowieskiej, w lutym i marcu 2016 roku Greenpeace i Fundacja Dzika Polska przeprowadziły terenową kontrolę realizowanej gospodarki leśnej.

Podstawowym zadaniem Leśnych Patroli była terenowa weryfikacja analiz przestrzennych w systemie GIS, a także opracowanie treści służących ocenie zgodności prowadzonej i planowanej gospodarki leśnej z przyjętymi zasadami dla stref UNESCO, mających służyć ochronie procesów ekologicznych, a także ochronie in situ różnorodności biologicznej i krajobrazu, oraz zchowania w dobrym stanie siedlisk gatunków chronionych.

Ponadto zespół merytoryczny – przy współpracy z naukowcami – dokonał oceny zasadności i celowości aneksu do planu zarządzania lasu Nadleśnictwa Białowieża na lata 2012–2021, a także oceny zagrożeń w świetle dostępnych badań oraz poczynionych obserwacji terenowych.

Na etapie analizy danych przestrzennych kontrola objęła 1916 wycinek w nadleśnictwie Hajnówka, 1986 w Nadleśnictwie Browski i 1189 w Nadleśnictwie Białowieża przeprowadzonych od lipca 2014 do grudnia 2015 zgodnie z danymi udostępnionymi przez nadleśnictwa. W dalszej kolejności wyodrębniono 1944 wycinki zlokalizowane po adresie leśnym w strefie III UNESCO spośród których wytypowane w ramach doboru celowego 40 wydzieleń. Następnie skontrolowano 103 przypadkowych wydzieleń leśnych będących w III strefie UNESCO.

Łącznie przeprowadzono kontrolę 143 wydzieleń leśnych mającą na celu określić:

1. czy i w jakim zakresie przeprowadzono cięcia, a także na ile służyły one potrzebom zapewnienia bezpieczeństwa na wyznaczonych szlakach turystycznych;

2. przybliżony termin wykonania zabiegów, czy doszło do niego przed, czy po wpisaniu Puszczy Białowiejskiej w całości na Listę Światowego Dziedzictwa;

Leśne patrole w Puszczy Białowiejskiej, marzec 2016, fot. Konrad Konstantynowicz

3. ewentualny zakres ingerencji w drzewostany naturalne ponad stuletnie;

4. skuteczność ochrony gatunków figurujących w załącznikach Dyrektywy Siedliskowej.

Ponadto wytypowano 22 wydzienia, na których sprawdzono stan odnowień naturalnych. Przy wyborze powierzchni kierowano się poniższymi kryteriami:

1. pokrycie obszaru drzewostanem świerkowym przynajmniej w 80%;

2. pokrycie obszaru drzewostanem świerkowym w wieku 100 lat i więcej;

3. stan uszkodzenia drzewostanów w wyniku działalności kornika 81–100%.

NAJWAŻNIEJSZE USTALENIA MONITORINGOWE W 2016

Większe od zakładanych poziomy pozyskania drewna, a także planowana ingerencja w drzewostany ponad stuletnie, w sposób istotny zagrażają utracie cennych walorów przyrodniczych Puszczy Białowieskiej. W rezultacie dochodzi do pogorszenia stanu ochrony rzadkich i cennych gatunków wraz ze stanowiskami ich występowania.

NARUSZENIE STREF OCHRONNYCH UNESCO

Mając na celu realizację kryterium IX i X dla obiektów wpisanych na Listę Światowego Dziedzictwa (patrz tabela II), w roku 2014 Polska zaproponowała podział Puszczy na cztery strefy ochronne o różnym poziomie ochrony i dopuszczalnej ingerencji człowieka. Jednocześnie w złożonym wniosku znajdują się opisy różnych zasad użytkowania lasu, w tym zabiegów leśnych dotyczących czynnej ochrony przyrody, ochrony krajobrazu oraz służących poprawie bezpieczeństwa (patrz rozdział Zobowiązania wobec UNESCO).

Chcąc skontrolować stan realizacji naszych zobowiązań, poddano analizie 5838 wydzieleń leśnych Puszczy Białowieskiej, gdzie od sierpnia 2014 do końca 2015 przeprowadzono różnego rodzaju zabiegi leśne. W wyniku weryfikacji danych ud-

stępionych przez nadleśnictwa stwierdzono, że w badanym okresie w III strefie ochronnej UNESCO (ochrona częściowa II) zrealizowano w sposób planowy 693 wycinki oraz 642 wycinki o charakterze tzw. cięć przygodnych. Pozyskanie drewna

Rębnia wykonana w III strefie UNESCO, która wyklucza cięcia gospodarcze

prowadzone w ramach zaplanowanych zabiegów w III strefie UNESCO prowadzone było w ramach zadań gospodarczych niezgodnie z przyjętymi zasadami użytkowania tego obszaru.

Łącznie przeprowadzono wizje terenową dla 143 wydzieleń leśnych w III strefie UNESCO, w tym 40 wydzieleń zidentyfikowanych na wcześniejszym etapie analizy w systemie GIS na podstawie danych udostępnionych przez nadleśnictwa (dobór celowy). Podczas kontroli stwierdzono, że od lipca 2014 do grudnia 2015 w 61 wydzieniach nie prowadzono zabiegów gospodarczych, w 30 zabiegi realizowano przed 2014 rokiem, a w 52 wydzieniach prowadzono wycinkę w badanym okresie. Ostatecznie ustalono, że w 6 przypadkach zabiegi miały na celu poprawę bezpieczeństwa, w 14 przypadkach wykonane cięcia częściowo miały a częściowo nie miały uzasadnienie dla poprawy bezpieczeństwa i aż w 14 przypadkach nie miały w ogóle takiego uzasadnienia. W pozostałych 18 wydzieniach nie można było wykluczyć, że wykonane cięcia dotyczyły poprawy bezpieczeństwa.

WNIOSEK. WBRĘW DOTYCHCZASOWYM W ZAPEWNIENIU W III STREFIE UNESCO, WYŁĄCZONEJ Z POZYSKANIA DREWNA, PROWADZONO CIĘCIA PLANOWE I PRZYGODNE, KTÓRYCH ŁĄCZNA MASA PRZEKROCZYŁA 5 TYS. M³ DRZEWA.

NISZCZENIE SIEDLISK GATUNKÓW CHRONIONYCH I POGARSZANIE ICH STANU

Przeprowadzona kontrola 40 wydzieleń leśnych wytypowanych w ramach doboru celowego dla powierzchni objętych wycinką od lipca 2014 do grudnia 2015, dowiodła zniszczenia stanowisk chrząszczy saproksylicznych ujętych w Dyrektywie Siedliskowej UE.

Zniszczone zostały 2 stanowiska Ponurka Schneidera oraz 4 stanowiska zgniotka cynobrowego. O fakcie tym poinformowano Regionalną Dyрекcję Ochrony Środowiska i Nadleśnictwo Hajnówka, które nie przyjęły propozycji przeprowadzenia wspólnej wizji terenowej, mającej na celu okazanie zniszczonych stanowisk i ich zabezpieczenie, choć w poprzednich latach takie działania były podejmowane.

W ramach kontrolowanych wydzieleń w III strefie UNESCO pozyskiwano głównie (choć nie wyłącznie) świerki zaatakowane przez kornika. Tym samym pozbawiano las martwego drewna, zaburzając naturalny obieg materii i ciągłość procesów ekologicznych, mających wpływ na stan siedlisk gatunków chronionych.

Odwołując się bezpośrednio do zagrożeń dla ochrony gatunków będących przedmiotem ochrony specjalnego obszaru ochrony siedlisk Puszcza Białowieska (PLC200004), zidentyfikowanych w przyjętym

planie zadań ochronnych należy stwierdzić, że usuwanie martwych i zamierających świerków w drzewostanach w wieku powyżej 100 lat będzie mieć negatywny wpływ na:

- populację dzięcioła biało-grzbieczonego i trójpalczastego. Dzięcioł trójpalczasty jest czterokrotnie rzadszy w gospodarczo użytkowanej części Puszczy, gdzie prowadzono walkę z kornikiem usuwając martwe świerki, niż w rezerwacie ścisłym Białowieskiego Parku Narodowego. Unika on fragmentów lasu objętych pracami gospodarczymi i pielęgnacyjnymi, nawet wówczas, gdy prace te obejmują niewielkie powierzchnie i niedużą liczbę drzew (Kajzer i Sobociński 2012).

- Stan ochrony wielu gatunków chrząszczy saproksylicznych, czyli związanych z martwym drewnem i obumierającymi drzewami, a także ze strefą podkorową i z próchnowiskami występującymi w takich drzewach. Wśród niezwykle rzadkich owadów, uznanych za relikty puszczańskie (relikty lasów pierwotnych) są: zgniotek szkarłatny, kowalina łuskoskrzydła, ujęte w załącznikach Dyrektywy Siedliskowej: zagłębek bruzdkowany, ponurek Schneidera, rozmiarz kolweński (ten gatunek zasiedla wyłącznie świerki), konarek tajgowy, zgniotek cynobrowy.

- Miejsca lęgowe sóweczki – rzadkiego gatunku sowy, która uzależniona jest od obecności dziupli wykutych przez dzięcio-

Zniszczone stanowisko ponurka Schneidera

Zniszczone stanowisko zgniotka cynobrowego

ły. Sóweczka zajmuje niemal wyłącznie dziuple wykute przez dzięcioły w zamierających świerkach (Mikusek 2009).

- Środowisko życia wielu gatunków porostów i mszaków. Wśród „reliktów puszczańskich” najliczniejsze grupy ekologiczne stanowią porosty i mszaki epifityczne (przede wszystkim nadrzewne) oraz epiksyliczne, czyli rosnące głównie na martwym drewnie (Cieśliński i in. 1996). Świerki są bardzo dobrym podłożem dla ginących w skali Europy gatunków z rodzajów włośotka Bryoria. Z Puszczy Białowieskiej podawano prawie 90 gatunków żyjących na świerkach (Cieśliński 2003), w tym np. już uznane za regionalnie wymarłe w Polsce brodaczki: najdłuższa, jamkowata i haczykowata. Obecnie szczególnie martwe świerki w Puszczy Białowieskiej stanowią forofit rzadkich włośtek, zwłaszcza włośotka cieniotka (Matwiejuk, Bohdan 2014).

WNIOSEK. BIORĄC POD UWAGĘ SKALĘ ZAPLANOWANYCH WYCINEK, A TAKŻE INGERENCJE W DRZEWOSTANY PONAD STULETNI, KTÓRE W STOSUNKU DO SKONTROLOWANYCH OBSZARÓW STANOWIĄ BOGATSZE SIEDLISKA DLA GATUNKÓW CHRONIONYCH, NALEŻY PRZYJAĆ, ŻE PLANOWANA WYCINKA DRZEW ZAATAKOWANYCH PRZEZ KORNIKI POGORSZY W SPOŚB POŚREDNI I BEZPOŚREDNI STAN SIEDLISK CHRONIONYCH GATUNKÓW. STOPIEŃ I SKALA ODDZIAŁYWANIA NIE BYŁA PRZEDMIOTEM OCENY WŁĄSCIWEJ SKUTKÓW ZAPLANOWANYCH DZIAŁAŃ.

Włośotka cieniotka gatunek jeszcze 13 lat temu uznany za regionalnie wymarły, fot. Adam Bohdan

ODNOWIENIA NATURALNE ŚWIERKA W DRZEWOSTANACH USZKODZONYCH

Na wytypowanych 22 wydzielenia drzewostanów świerkowych uszkodzonych w najwyższym stopniu (81–100%) w wyniku działalności kornika, podjęto próbę szacowania odnowień naturalnych. Okazuje się, że udział odnowień jest dość wysoki. W ten sposób zweryfikowano negatywnie tezę, że należy podejmować działania gospodarcze w celu ochrony świerka jako gatunku, który nie poradzi sobie bez ingerencji człowieka. A także tezy, że istnieje brak ciągłości pokoleń

w drzewostanach (Sowa i in. 2016).

Średni udział powierzchni odnowienia w sprawdzonych wydzieleniach wyniósł 10,07%. Wśród badanych wydzieleń były takie, w których odnowienia stanowiły nawet około 34% (Kaźmierczak i in. 2016). Udział odnowień wydaje się być dość wysoki, biorąc pod uwagę fakt, że w większości sprawdzanych wydzieleń świerk zmarł w 2015. Należy zakładać, że w kolejnych latach, gdy zwiększy się dostęp światła do dolnych partii lasu, udział powierzchni z naturalnymi odnowieniami znacząco ulegnie zwiększeniu.

Odnowienia w drzewostanach świerkowych zaatakowanych przez kornika, fot. Adam Bohdan

Pozyskiwanie i wywóz martwych i zamierających świerków oraz przeprowadzenie sztucznych odnowień będzie skutkowało zniszczeniem naturalnego odnowienia, co byłoby sprzeczne z szeregiem opracowanych dokumentów planistycznych, w oparciu o które realizowana jest gospodarka i zarządzanie puszcą.

O konieczności wykorzystania i ochrony naturalnego odnowienia w Puszczy Białowieskiej mówi wiele dokumentów, w oparciu o które jest zarządzana Puszcza. W protokole z posiedzenia Komisji Założeń Planu określającym założenia do sporządzenia projektu PUL dla nadleśnictw LKP Puszcza Białowieska czytamy: „Za niezbędne dla spełniania warunków trwałości lasu uznaje się zabiegi wspierające istniejące lub powstające odnowienie naturalne”. O konieczności promowania naturalnych odnowień mówią program gospodarczo-ochronny Leśnego Kompleksu Promocyjnego Puszcza Białowieska na lata 2012–2021 Zasady Hodowli Lasu wprowadzone w życie Zarządzeniem Nr 53 Dyrektora Generalnego Lasów Państwowych z dnia 21 listopada 2011 roku.

Przeprowadzona kontrola wydzieleń leśnych oraz towarzyszące jej obserwacje wykazały niszczenie odnowień naturalnych w ramach prowadzonych rębni. Część powierzchni przygotowywana została pod sztuczne nasadzenia o charakterze plantacyjnym.

Świerk zaatakowany przez kornika. Fot. Konrad Konstantynowicz

WNIOSEK. ODNOWIENIA NATURALNE W PUSZCZY NIE MOGĄ BYĆ NISZCZONE I POWINNY BYĆ TRAKTOWANE ZE SZCZEGÓLNĄ OSTROŻNOŚCIĄ. PROCES NATURALNEJ SUKCESJI I SELEKCJI DOSTOSOWUJE SKŁAD GATUNKOWY PRZYSZŁEGO DRZEWOSTANU DO WARUNKÓW SIEDLISKOWYCH I KLIMATYCZNYCH

BRAK PODSTAW NAUKOWYCH DLA ZWIĘKSZONEJ WYCINKI

Zgodnie z wnioskiem RDLP Białystok o zatwierdzenie aneksu PUL 2012–2021 dla Nadleśnictwa Białowieża, celem zwiększenia poziomu pozyskania drewna jest

usuwanie drzew zasiedlonych przez kornika, które „spowoduje osłabienie tempa rozpadu drzewostanów świerkowych oraz załamanie gradacji”. Jednak w świetle współczesnej wiedzy na temat gradacji kornika drukarza tempo to zależy od wielu czynników naturalnych będących poza zasięgiem proponowanych działań. Autorzy aneksu w pewnym momencie sami przyznają, że gradacja „prawdopodobnie będzie trwała dwa najbliższe sezony wegetacyjne i obejmie lata 2016–2017 (...) o ile nie nastąpi istotna zmiana warunków hydrotermicznych oraz innych ważnych moderatorów

Tabela VII. Ocena reprezentatywności przedmiotów ochrony i czynników wpływających na stan ich ochrony w opracowaniu dla planu zadań ochronnych obszaru Natura 2000 Puszcza Białowieska

Kod	Nazwa siedliska	Ocena reprezentatywności	Ogólna ocena stanu ochrony	Powody negatywnej oceny
9170	Grąd Środkowoeuropejski i subkontynentalny	A – od 100 do 15%	U1 - niezadowolający	<ul style="list-style-type: none"> - niewłaściwe gatunki dominujące (m.in. świerk dominujący na dużych powierzchniach); - inwazyjne gatunki obce w runie - wiek drzewostanu (niższy niż w BPN) - uproszczona pionowa struktura roślinności
91D0	Bory i lasy bagienne i brzoźowo-sosnowe bagienne lasy borealne)	A – od 100 do 15%	FV - właściwy	<ul style="list-style-type: none"> - gatunki obce ekologiczne w drzewostanie
91E0	Łęgi wierzbowe, topolowe, olszowe i jesionowe, olsy źródliskowe)	A – od 100 do 15%	U1- niezadowolający	<ul style="list-style-type: none"> - brak gatunków charakterystycznych dla tego siedliska - inwazyjne, obce gatunki w podszybie i runie - niski wiek drzewostanu
91F0	Łęgowe lasy dębowo-wiązowo-jesionowe	B – od 15% do 2%	U1- niezadowolający	<ul style="list-style-type: none"> - mała powierzchnia siedliska - niewłaściwa struktura i funkcja
9110	Ciepolubne dąbrowy (Quercetalia pubescenti-petraeae)	D – populacja nieistotna, tj. mniej niż 0,49%	U2 - zły	<ul style="list-style-type: none"> - bardzo mała powierzchnia siedliska - brak gatunków charakterystycznych - niewłaściwe gatunki dominujące - obecność inwazyjnych gatunków - ustępowanie gatunków ciepolubnych - duże zwarcie podszytu - duże zwarcie koron drzew

gradacji (np. zanik bazy żerowej, rozwój gatunków żywiących się kornikami)”.
Analiza wieloskalowa przeprowadzona w zaatakowanym przez kornika Lesie Bawarskim udowodniła, że ryzyko rozpadu drzewostanów na skutek gradacji kornika jest wysoce zależne od czynników, które znajdują się poza tradycyjnymi metodami gospodarki leśnej. Oprócz dość dobrze zbadanych zależności pomiędzy ociepleniem klimatu (Marini i in. 2012, Raffa i in. 2008; Bouchard, Auger 2014), coraz częściej pojawiającymi się suszami (Seidl, Schelhaas, Lexer 2011; Thom i in. 2013, patrz także Hart i in. 2014; Netherer i in. 2015) a gradacją kornika, autorzy najnowszych badań zwracają szczególną uwagę na czynniki krajobrazowe i lokalne uwarunkowania przestrzenne (Rupert Seidl, Jorg Muller, Torsten Hothorn i in. 2016).

Skądinąd wyniki szczegółowych analiz wykonanych przez Lorenza Fashe i Marco Heuricha, które opublikowano w 2011 w prestiżowym magazynie „Ecological Modeling”, jednoznacznie wskazują, że skuteczna kontrola nad procesem gradacji kornika wymagałaby usunięcia około 80% ich osobników (co oznacza wycięcie 80–100% zaatakowanych drzew przed wyłotem z nich chrząszczy). W warunkach Puszczy Białowieskiej usunięcie takiej ilości korników jest niemożliwe ze względu na charakter lasu oraz istniejącą strukturę drzewostanów.

Co więcej, w pewnych przypadkach cięcia sanitarne przynoszą skutki odwrotne

w stosunku do zamierzonych. Wycinając zamierające świerki wpływamy negatywnie na naturalnych antagonistów kornika drukarza, począwszy od dzięciołów (Kajzer i Sobociński 2015), przez drapieżne chrząszcze, których w Polsce stwierdzono ponad 250 gatunków (Grodzki 2013), po pasożyty (Weslien i Schroeder 1999).

Rozpad drzewostanów z udziałem świerka w wyniku gradacji kornika jest zjawiskiem czasowym, które nie zagraża trwałości lasu jako takiego, ani też obecności świerka w Puszczy Białowieskiej. Jeżeli przyjmiemy, że kornik w wyniku gradacji w ciągu ostatnich kilku lat zabił w Puszczy Białowieskiej świerki o łącznej miąższości od 500 000 do 700 000 m³ (dane podawane przez Lasy Państwowe), to nie jest to wielkość, która w jakikolwiek sposób zagrażałaby trwałości lasów z udziałem świerka, gdyż w samym okresie 2001–2012 przyrost masy świerka był szacowany na 1 000 000 m³. Całkowita miąższość świerków w 2012 roku, zgodnie z danymi Lasów Państwowych, wynosiła 5 800 000 m³.

Badania prowadzone w Stanach Zjednoczonych pokazały, że obszary dotknięte gradacją i pozostawione same sobie powrócą do stanu wyjściowego (sprzed zaburzenia biotycznego) o 25 lat szybciej niż obszary, na których w ramach walki z tym zjawiskiem, przeprowadzono wycinkę (Collins i in. 2011). Podobne prognozy i obserwacje związane z odnowieniami lasu przedstawili McCambrige i inni

(1982), Olsen i inni (1996), Coates i inni (2013), Diskin i inni (2011), Kayes i Tinker (2012).

Interesujące wyniki badań pochodzą z Lasu Bawarskiego i Lasu w Szumawie, gdzie po gradacji odnotowano niemal pięciokrotny wzrost udziału młodych świerków (Heurich 2009; Heurich i in. 2010b) oraz przebudowę struktury gatunkowej lasu, polegającą na zwiększeniu udziału gatunków, uznawanych obecnie za pożądane – w szczególności buka i jodły (Heurich, Heinz 2010). Badania wykonane w Puszczy Białowieskiej dowodzą, iż padaż martwego drewna – w tym również świerkowego – bardzo sprzyja naturalnym odnowieniom świerka, który najbardziej w porównaniu do innych gatunków drzew w procesie odnowienia wykorzystuje rozkładające się drewno (Chečko i in. 2015).

WNIOSEK. ANALIZA DOKUMENTACJI ANEKSU. A TAKŻE PRZEGLĄD DOTYCHCZASOWYCH BADAŃ NAUKOWYCH POZWALAJA STWIERDZIĆ, ŻE SKALA ZAPLANOWANYCH WYCINEK NIE ZNAJDUJE MERYTORYCZNEGO UZASADNIENIA TAK W PRZEBIEGU OBSERWOWANYCH ZJAWISK JAK I PRZEDSTAWIANYCH OPINII PUBLICZNEJ CEŁÓW INGERENCJI.

PLANOWANA GOSPODARKA NIE SŁUŻY OCHRONIE NATURA 2000

Zaplanowane zabiegi w ramach aneksu do planu urządzania lasu dla Nadleśnictwa Białowieża na lata 2012–2021, zgodnie z wnioskiem oraz decyzją Regionalnego

Dyrektora Ochrony Środowiska, nie obejmują siedlisk bagiennych i wilgotnych, dotyczą natomiast świerków zaatakowanych przez kornika drukarza. Tym samym będą one miały wpływ przede wszystkim na siedliska grądowe, które są dominującym typem siedliska leśnego w Nadleśnictwie Białowieża.

Analizując powody negatywnej oceny stanu siedliska grądu subkontynentalnego (Tabela VI), należy zauważyć, że żaden z planowanych zabiegów nie wpłynie na poprawę czynników strukturalnych i funkcjonalnych rzutujących na stan siedliska. Co więcej, usuwanie martwych świerków ograniczy odnowienia naturalne dębu – im większe płyty drzewostanów świerkowych porażonych przez kornika drukarza, tym liczniejsze, szybko rozwijające się odnowienia dębu, ponieważ w wielu innych miejscach zdominowanych przez drzewostany liściaste, wzrost siewek dębu utrudnia masowo odnawiający się grab. Jak skuteczne i liczne może być naturalne odnowienie dębu pokazują przykłady dużych luk po zmarłych drzewostanach świerkowych w Białowieskim Parku Narodowym (Bobiec i in. 2011, Bobiec, Bobiec 2012, Bobiec 2013).

WNIOSEK. ZAPROJEKTOWANE ZABIEGI NIE MAJĄ WPŁYWU NA POPRAWĘ STANU SIEDLISK LEŚNYCH OBSZARU NATURA 2000, A CZĘŚĆ Z NICH PRZYNIEMIE SKUTEK ODWROTNY DO ZAŁOŻONEGO, PONIEWAŻ ZABURZY NATURALNE PROCESY ODNAWIANIA SIE DĘBU

Jedno z ognisk przy drodze do Kosego Mostu, nadleśnictwo Browski, foto. Adam Bohdan

BRAK POZYTYWNEGO WPŁYWU WYCINEK NA BEZPIECZEŃSTWO POŻAROWE

Zgodnie ekspertyzą z 2015 roku wykonaną przez Instytut Badawczy Leśnictwa (Stępień i in. 2015), przy ocenie zagrożeń pożarowych oraz zagrożeń bezpieczeństwa dla ludzi w Puszczy Białowieskiej, należy zwrócić uwagę na poniższe fakty:

- Puszcza Białowieska charakteryzuje się najniższym w istniejącej skali stopniem zagrożenia pożarowego lasów w Polsce (kate-

goria III), przy czym średnia miąższość martwego drewna jest tutaj kilkukrotnie wyższa niż średnia w lasach gospodarczych.

- Powalone kłody, w związku z ich mniejszą podatnością na zapalenie, stanowią mniejsze zagrożenie pożarowe od suchych gałęzi.

- Martwe świerki pod wpływem silnego wiatru wywracają się lub łamią rzadziej niż żywe (ich pozbawione gęstego igliwia korony stawiają mniejszy opór niż korony żywych drzew).

- Występowanie dużej liczby martwych drzew w otoczeniu szlaków turystycznych istotnie wpływa na bezpieczeństwo ludzi, gdyż ich wywracanie się jest procesem gwałtownym trudnym do przewidzenia.

Ustalenia Leśnych Patroli wskazują, że ryzyko zagrożeń pożarowych w Puszczy Białowieskiej rośnie na skutek działań człowieka, takich jak:

- rozpalania ognisk podczas prac leśnych, które niejednokrotnie pozostawiane są bez opieki;
- nagromadzenia w jednym miejscu gałęzi w ramach prac porządkowych, które bardzo często pozostawiane są same sobie;

O negatywnym wpływie prowadzonych wycinek na bezpieczeństwo pożarowe świadczą także zestawienie poniższych danych z ekspertyzy IBL. W latach 2001–2003 wszystkie wyznaczone zasiedlone świerki były usuwane, a pożary wystąpiły w liczbie 30 na łącznej powierzchni 19,31 ha, w latach 2004–2006 także wszystkie wyznaczone zasiedlone świerki były usuwane, a pożary wystąpiły w liczbie 20 na łącznej powierzchni 6,19 ha, w latach 2007–2009 pozostawiono ok. 6 tys. m³ drewna zasiedlonych świerków, a wystąpiło siedem pożarów na łącznej powierzchni 0,7 ha, w latach 2010–2012 pozostawiono ok. 18 tys. m³ drewna

Pozostawione martwe świerki stanowiące niebezpieczeństwo przy drodze Białowieża-Hajnówka. Fot. Adam Bohdan

zasiedlonych świerków, wystąpiły trzy pożary na łącznej powierzchni 1,51 ha, a w latach 2013–2015 pozostawiono ok. 480 tys. m³, a pożary wystąpiły w liczbie 13 na łącznej powierzchni 2,33 ha. Brak tu jakiegokolwiek zależności częstotliwości i zasięgu terytorialnego pożarów od ilości pozostawionych martwych świerków, a nawet jeśli taka zależność występuje, to nie ma ona znaczenia - najczęściej pożarów o największej łącznej powierzchni występowało w okresie, gdy wszystkie wyznaczone zasiedlone świerki były usuwane.

WNIOSEK. NIE NALEŻY IGNOROWAĆ ZAGROZEŃ POŻAROWYCH NA TERENIE PUSZCZY BIAŁOWIESKIEJ.

DLATEGO JAK NAJSZYBCIEJ POWINNO SIĘ ZREWIDOWAĆ DOTYCHCZASOWE ZASADY PROWADZONYCH PRAC LEŚNYCH ORAZ NIE DOPUSZCZAĆ DO WYWOŁANYCH DZIAŁALNOŚCIĄ CZŁOWIEKA ZAGROZEŃ POŻAROWYCH.

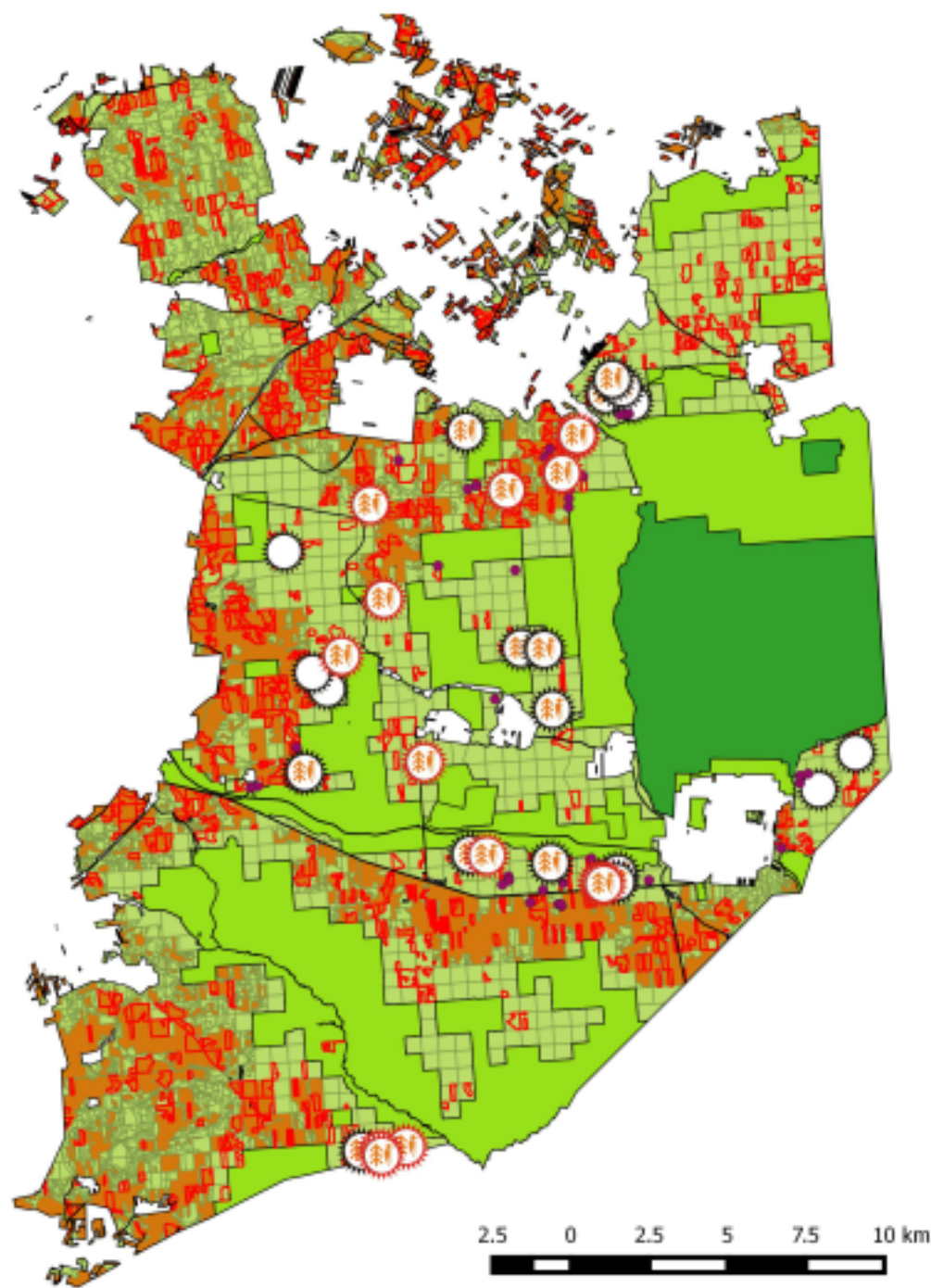
BRAK NIEZBĘDNYCH DZIAŁAŃ DLA POPRAWY BEZPIECZEŃSTWA LUDZI

Kilkutygodniowa lustracja terenu, w ramach prowadzonych patroli, pozwala stwierdzić, że w wielu przypadkach wycinka drzew przy szlakach i drogach była nieuzasadniona – wysokość drzew była mniejsza lub równa od odległości pnia drzewa do drogi. Oznacza, to że ewentualny upadek drzewa nie niósł za

sobą ryzyka niebezpieczeństwa dla użytkowników drogi. Z kolei w sytuacjach ewidentnego niebezpieczeństwa dla podróżnych, martwe świerki, często oparte o inne drzewa lub zwisające nad drogą, były z niewiadomych przyczyn pozostawiane.

Warto też zwrócić uwagę, że pobyt w jakimkolwiek zadrzewionym obszarze wiąże się z pewnym ryzykiem, gdyż nie można wykluczyć wywrócenia się drzewa (nawet w pogodny dzień) czy odłamania się gałęzi. Przegląd oznaczeń szlaków turystycznych i tablic informacyjnych wykazał brak widocznych oraz wyczerpujących informacji na temat różnego rodzaju zagrożeń związanych z przebywaniem na terenie lasu naturalnego.

WNIOSEK. NIE NALEŻY IGNOROWAĆ RYZYKA DLA LUDZI ZWIĄZANEGO Z EWENTUALNYM PRZEWRAĆNIEM SIĘ DRZEW CZY ODŁAMYWANIEM GAŁĘZI. DLATEGO JAK NAJSZYBCIEJ POWINNO SIĘ: ŚCIAĆ DRZEWIA FAKTYCZNIE ZAGRAŻAJĄCE BEZPIECZEŃSTWU I WDROŻYĆ PIKTOGRAFICZNY SYSTEM INFORMUJĄCY O ZASADACH BEZPIECZNEGO PORUSZANIA SIĘ PO LESIE PEŁNYM NATURALNYCH PRZESZKÓD.

- Wycinki planowe i przygodne w badanym okresie
- kryterium bezpieczeństwa niespełnione
- Kryterium bezpieczeństwa częściowo spełnione
- Kryterium bezpieczeństwa spełnione

Mapa V. Wycinki planowe i przygodne w III strefie UNESCO

WNIOSKI POKONTROLNE I REKOMENDACJE

Dotychczasowe ustalenia monitoringu stanu ochrony Puszczy Białowieskiej pokazują, że dalsze łączenie funkcji ochrony przyrody z innymi funkcjami prowadzonej na jej terenie gospodarki leśnej, jest szkodliwe i sprzeczne z przyjętymi zasadami strefowego użytkowania obszaru wpisanego na listę Światowego Dziedzictwa UNESCO.

Prowadzona na terenie Puszczy Białowieskiej gospodarka leśna może wpływać korzystnie na stan populacji niektórych gatunków zwierząt lub roślin, ale nie jest w stanie zapewnić ciągłości naturalnych, spontanicznych procesów biologicznych, od których zależą m.in. gatunki stenotopowe (tj. wyspecjalizowane do życia w warunkach lasu naturalnego, uznawane w Europie za relikty lasów pierwotnych).

Przyjęte dotychczas w planach urządzania lasu dla trzech nadleśnictw Puszczy Białowieskiej rozwiązania, mające na celu łączenie funkcji produkcyjnych lasu z funkcjami ochronnymi, nie sprawdziły się. Analiza przygotowanego aneksu do Planu

Urządzania Lasu na lata 2012–2021 wraz z oceną jego zasadności dla potrzeb ochrony rzadkich gatunków oraz siedlisk przyrodniczych (dyrektywy UE i kryterium X UNESCO), a także procesów biologicznych (kryterium IX UNESCO), wskazuje jednoznacznie na pilną potrzebę wyłączenia kompleksu Puszczy Białowieskiej spod przepisów Ustawy o lasach.

REKOMENDACJE DLA RZĄDU RZECZYSPOLITEJ POLSKI

Rząd Polski chcąc uniknąć międzynarodowych sporów oraz dalszych konfliktów społecznych związanych z kontrowersyjną decyzją zwiększenia poziomu pozyskania drewna na terenie Nadleśnictwa Białowieża, powinien jak najszybciej doprowadzić do **rozszerzenia parku narodowego na teren całej Puszczy Białowieskiej**, co byłoby zgodne z założeniami projektu trzech ustaw wypracowanych przez zespół naukowców powołany przez Prezydenta RP Lecha Kaczyńskiego – ustawy o utworzeniu Parku Narodowego Puszczy Białowieskiej, ustawy o ustanowieniu programu zrównoważonego regionu Parku Narodo-

wego Puszczy Białowieskiej i ustawy o zmianie ustawy o ochronie przyrody i innych ustaw (załącznik do raportu).

Do czasu ustanowienia parku narodowego na terenie całej Puszczy Białowieskiej należy podjąć bezzwłocznie poniższe działania:

- W celu poprawy bezpieczeństwa pożarowego **należy stworzyć specjalne kryteria dla różnego rodzaju cięć, a także zasady ich kontroli, które pozwolą ograniczyć ryzyko występowania pożarów wraz z rosnącą wielkością pozyskiwanego drzewa** (patrz rozdział dot. bezpieczeństwa pożarowego). Jednocześnie należy nakazać **usunięcie ułożonych stosów gałęzi** będących pozostałościami po pracach zrębowych, również w rezerwacie krajobrazowym im. prof. Władysława Szafera.

- W celu poprawy bezpieczeństwa dla ludzi należy **opracować i wdrożyć, za pomocą tablic informacyjnych, piktograficzny system ostrzegania** na temat potencjalnego niebezpieczeństwa oraz

bezwzględne stosowanie reguł zachowania się w Puszczy Białowieskiej. Sposób informowania powinien podkreślać wyjątkowość lasu, w którym tętni dzięki życie pradawnej puszczy, jakiego nie można doświadczyć w żadnym innym lesie Europy. Takie tablice stanowiłyby dodatkowy element edukacyjny, albowiem wiedza nasza wiedza na temat tego jak wygląda i jakimi prawami natury rządzi się las puszczański, jakim jest Puszcza Białowieska, jest nadal niewystarczająca.

- W celu realizacji zobowiązań wobec UNESCO, a także potrzeby ochrony naturalnych drzewostanów Puszczy Białowieskiej, Lasy Państwowe powinny **bezwzględnie wyłączyć z pozyskania planowego i przygodnego drzewostany ponad stuletnie, a także pozostałe obszary III strefy ochrony UNESCO** (II obszar ochrony częściowej) za wyjątkiem sytuacji związanych z poprawą bezpieczeństwa dla ludzi, czyli przy ścieżkach edukacyjnych oraz głównych szlakach turystycznych oznakowanych kolorem niebieskim, zielonym, żółtym i czerwonym.

Foto Janusz Korbel

- Baker A.G., Zimny M, Keczyński A, Bhagwat S.A., Willis K.J., Latałowa M. 2015. Pollen productivity estimates from old-growth forest strongly differ from those obtained in cultural landscapes: Evidence from the Białowieża National Park, Poland. *J=Holocene* 26(1): 80-92
- Bohdan A. 2014. Znaczenie ochrony biernej dla zachowania porostów – reliktyw lasów pochodzenia pierwotnego w Puszczy Białowieskiej, „Przegląd Przyrodniczy”, XXV, 4 (2014): 151-161
- Bouchard M., Auger I. 2014. Influence of environmental factors and spatio-temporal covariates during the initial development of a spruce budworm outbreak. *Landscape Ecol.* 29:111–126.
- Bobiec A., Jaszcz E., Wojtunik K. 2011. Oak (*Quercus robur* L.) regeneration as a response to natural dynamics of stands in European hemiboreal zone. *European Journal of Forest Research* 130: 785-797.
- Bobiec A., Bobiec M. 2012. Influence of spruce decline in stands of the Białowieża National Park on natural oak regeneration. *Sylvan* 156 (4): 243-251.
- Bobiec A. 2013. History and dynamics of oak-lime-hornbeam forests in the Białowieża National Park. *Wiadomości Botaniczne* 57 (3/4): 17-39.
- Buchholz L., Doktor D., Dworakowski M., Gutowski J. M., Sućko K., Szafranec S. 2008. Rozmieszczenie w Puszczy Białowieskiej wybranych gatunków chrząszczy saproksylicznych, będących na listach załączników II i IV Dyrektywy siedliskowej Unii Europejskiej oraz propozycje ich ochrony. *mscr.]
- Beudert B., Bäessler C., Thorn S., Noss R., Schröder B., Dieffenbach-Fries H., Foullois N., Müller J. 2015. Bark beetles increase biodiversity while maintaining drinking water quality. *Conservation Letters* 8 (4): 272-281.
- Chečko E., Jaroszewicz B., Olejniczak K., Kwiatkowska-Falińska A.J. 2015. The importance of coarse woody debris for vascular plants in temperate mixed deciduous forests, “Canadian Journal of Forest Research” 45: 1154-1163.
- Cieśliński S. 2003. Atlas rozmieszczenia porostów w Polsce Północno-Wschodniej. *Phytocoenosis*.15(N.S.), Suppl. *Cartogr. Geobot.* 15.
- Cieśliński S., Czyżewska K., Faliński J.B., Klama H., Mułenko W., Żarnowiec J. 1996. Relikty lasu puszczańskiego: zjawiska reliktowe: (wyniki badań w Projekcie CRYPTO na stałej powierzchni BSG : V-100; BPN; oddz. 256. *Phytocoenosis, Semin. Geobot.* 8, 4: 47-64
- Coates, K.D.; DeLong, C.; Burton, P.J.; Sachs, D.L. Abundance of Secondary Structure in Lodgepole Pine Stands Affected by the Mountain Pine Beetle.
- Collins, B.J.; Rhoades, C.C.; Hubbard, R.M.; Battaglia, M.A. Tree regeneration and future stand development after bark beetle infestation and harvesting in Colorado lodgepole pine stands. *For. Ecol. Manag.* 2011, 261, 2168–2175.

- Diskin, M.; Rocca, M.E.; Nelson, K.N.; Aoki, C.F.; Romme, W.H. Forest developmental trajectories in mountain pine beetle disturbed forests of Rocky Mountain National Park, Colorado. *Can. J. For. Res.* 2011, 41, 782–792.
- Gauslaa Y, Solhaug K. 1996. Differences in the susceptibility to light stress between epiphytic lichens of ancient and young boreal forest stands. *Funct Ecol* 10:344–354
- Gauslaa Y, Solhaug K. 1999. High-light damage in air-dry thalli of the old forest lichen *Lobaria pulmonaria*—interactions of irradiance, exposure duration and high temperature. *J Exp Bot* 50:697–705.
- Gauslaa Y., Solhaug K. 2004. Photoinhibition in lichens depends on cortical characteristics and hydration, "The Lichenologist" 36, 2: 133-143.
- Gehlhausen, S. M., Schwartz, M. W. i Augspurger, C. K. 2000. Vegetation and microclimatic edge effects in two mixed-mesophytic forest fragments. *Plant Ecol.*, 147, 21-35.
- Grodzki W. 2013. Kornik drukarz i jego rola w ekosystemach leśnych. Centrum Informacyjne Lasów Państwowych.
- Gutowski J.M., Sućko K., Bohdan A. 2010. Nowe dane o rozmieszczeniu w Puszczy Białowieskiej wybranych gatunków chrząszczy saproksylicznych, wymienionych w załącznikach II i IV Dyrektywy Siedliskowej (92/43/EWG). Białowieża.
- Gutowski J., Sućko K., Bohdan A., Zieliński S. Białowieża 2010. Inwentaryzacja chrząszczy chronionych Dyrektywą Siedliskową w Puszczy Białowieskiej.
- Gutowski J.M., Sućko K., Zub K., Bohdan A. 2014. Habitat preferences of *Boros schneideri* in the natural tree-stands of the Białowieża. *Journal of Insect Science*. Jan 1.
- Gutowski J.M. 2013. Rozmiazg kolweński *Pytho kolwensis* (1925). Monitoring gatunków i siedlisk przyrodniczych ze szczególnym uwzględnieniem specjalnych obszarów ochrony siedlisk Natura 2000. GIOŚ.
- Hart, S.J., Veblen, T.T., Eisenhart, K.S., Jarvis, D. & Kulakowski, D. (2014) Drought induces spruce beetle (*Dendroctonus rufipennis*) out-breaks across northwestern Colorado. *Ecology*. 95. 930 – 939.
- Heurich M., B. Beudert, H. Rall i Z. Krenova. 2010. National Parks as Model Regions for Interdisciplinary LTER: The Bavarian Forest and Šumava National Parks Underway to Transboundary Ecosystem Research. 327–344 In: Müller, F. i in. (ed.). Long-Term Ecological Research. Between Theory and Application. Springer
- Heurich M., Karl Heinz K. 2010. The development of tree species composition in the Rachel–Lusen region of the Bavarian Forest National Park. *Silva Gabreta*
- Heurich M. 2009. Progress of forest regeneration after a large-scale *Ips typographus* outbreak in the subalpine *Picea abies* forests of the Bavarian Forest National Park. *Silva Gabreta*. vol. 15(1).
- Kajzer K., Sobociński W. 2015. Monitoring populacji dzięcioła białostrzbiatego *Dendrocopos leucotos* i dzięcioła trójpalczastego *Picoides tridactylus* na stałej powierzchni próbnej oraz kontynuacja określenia czynników determinujących występowanie tych gatunków w zagospodarowanej części Puszczy Białowieskiej. DGLP, Warszawa.
- Kayes, L.J.; Tinker, D.B. Forest Structure and regeneration following a mountain pine beetle epidemic in southeastern Wyoming. *For. Ecol. Manag.* 2012, 263, 57–66.
- Kubuj K. 2013. Opinia prawna w sprawie niektórych aspektów nowelizacji ustawy o z dnia 16 czerwca 2004 r. o ochronie przyrody.
- Lehnert L.W., Bässler C., Brandl R., Burton P.J., Müller J. 2013. Highest number of indicator species is found in the early successional stages after bark beetle attack. *Journal for Nature Conservation* 21: 97-104.

- Marini L., Ayres MP., Battisti A., Faccoli M. 2012. Climate affects severity and altitudinal distribution of outbreaks in an eruptive bark beetle. *Clim Change* 115:327–341.
- Matwiejuk A., Bohdan A. 2014. New sites of *Bryoria capillaris* (Ach.) Brodo & D. Hawksw. (Ascolichenes, Parmeliaceae) in the Polish part of the Białowieża Forest. *Steciana* 18(3): 181-185.
- Mikusek R. 2009. Biologia rozrodu, pokarm i behavior w okresie lęgowym sóweczki (*Glaucidium passerinum*) w Górach Stołowych. Praca doktorska. Park Narodowy Gór Stołowych, Kudowa-Zdrój.
- Muller J., Bubler H., Gobner T., Rettelbah T., Duelli P. 2008. The European spruce bark beetle *Ips typographus* in national part: from pest to keystone species. *Biodiv. Conserv.* 17:2979-3001
- Netherer S, Matthews B, Katzensteiner K, Blackwell E, Henschke P, Hietz P, Pennerstorfer J, Rosner S, Kikuta S, Schume H et al. 2015. Do water limiting conditions predispose Norway spruce to bark beetle attack? *New Phytologist* 205: 1128–1141.
- Olsen, W.K.; Schmid, J.M.; Mata, S.A. Stand characteristics associated with mountain pine beetle infestations in ponderosa pine. *For. Sci.* 1996, 42, 310–327.
- Pullin A. 2007. Biologiczne podstawy ochrony przyrody
- Raffa, Kenneth F., Aukema, Brian H., Bentz, Barbara J., Carroll, Allan L., Hicke, Jeffrey A., Turner, Monica G., Romme, William H. 2008. Cross-scale Drivers of Natural Disturbances Prone to Anthropogenic Amplification: The Dynamics of Bark Beetle Eruptions. *BioScience*. 58(6): 501-518.
- Seidl R., Schelhaas M., Lexer MJ. 2011. Unraveling the drivers of intensifying forest disturbance regimes in Europe. *Global Change Biology*. 17 (9), 2842-2852.
- Seidl R., Müller J., Hothorn T., Bässler K., Heurich M., Kautz M. Small beetle, large-scale drivers: How regional and landscape factors affect outbreaks of the European spruce bark beetle. 2016. *Journal of Applied Ecology*.
- Thom, D., Seidl, R., Steyrer, G., Krehan, H. & Formayer, H. (2013) Slow and fast drivers of the natural disturbance regime in Central European forest ecosystems. *Forest Ecology and Management*. 307. 293–302
- Walankiewicz W., Czeszczewik D. 2010. Dzieciół trójpalczasty *Picoides tridactylus* na obszarze Puszczy Białowieskiej: Rozmieszczenie, dynamika, zagrożenia i perspektywy przetrwania populacji.
- Walankiewicz W., Czeszczewik D., Chyrarecki P. 2010. Dzieciół biało-grzbiety *Dendrocopos leucotos* na obszarze Puszczy Białowieskiej w 2010 roku: rozmieszczenie, zagrożenia i perspektywy przetrwania populacji.
- Weslien J., Schroeder L. M. 1999: Population levels of bark beetles and associated insects in managed and unmanaged spruce stands. *For. Ecol. Manag.*, 115: 267-275.
- Wesołowski T. 1995. Value of Białowieża Forest for the conservation of White-backed Woodpecker (*Dendrocopos leucotos*) in Poland. *Biological Conservation* 71: 69-75.
- Więcko E. 1984. Puszcza Białowieska. Warszawa. PWN.
- Williams-Linera J., Domínguez-Gastelú, García-Zurita. 1998. Microenvironment and Floristics of Different Edges in a Fragmented Tropical Rainforest. *Conservation Biology* Volume 12, Issue 5, pages 1091–1102, October 1998
- Young, A. i Mitchell, N. 1994. Microclimatic and vegetation edge effects in a fragmented podocarp-broadleaf forest in New Zealand. *Biol. Conserv.* 67: 63–72.
- Zalewska A., Bohdan A. 2012. New records of *Lobaria amplissima* (Lobariaceae, Ascomycota) in Poland. *Acta Mycologica*. 47 (1): 109–119.